

LIETUVIŲ
LITERATŪROS IR
TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Tarptautinės mokslinės konferencijos

REFORMACIJA IR LITUANISTIKA

T E Z Ė S

2017 m. rugsėjo 25–26 d.
Kėdainiai

Tarptautinės mokslinės konferencijos

REFORMACIJA IR LITUANISTIKA

TEZĖS

2017 m. rugsėjo 25–26 d.

Kėdainiai

Konferencijos mokslinis komitetas

Pirmininkas – prof. dr. AIVAS RAGAUSKAS
(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Nariai:

prof. dr. DEIMANTAS KARVELIS (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

dr. GINA KAVALIŪNAITĖ-HOLVOET (Vilniaus universitetas, Lietuva)

doc. dr. ŽYDRONĖ KOLEVINSKIENĖ (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

dr. ILJA LEMEŠKIN (Prahos Karolio universitetas, Čekija)

prof. dr. DAINORA POCIŪTĖ-ABUKEVIČIENĖ (Vilniaus universitetas, Lietuva)

prof. habil. dr. PĒTERIS VANAGS (Stokholmo universitetas, Švedija)

RIMANTAS ŽIRGULIS (Kėdainių krašto muziejus, Lietuva)

Konferencijos organizacinis komitetas

Pirmininkė – doc. dr. JURGA TRIMONYTĖ BIKELIENĖ
(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Nariai:

AGNĖ BALZAITĖ (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

doc. dr. ONA PETRENIENĖ (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

prof. dr. REGINA RINKAUSKIENĖ (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

GABRIELĖ RUBEŽIUTĖ (Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Konferencija organizuojama pagal ES SF finansuojamą projektą

„Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas“ (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002)

Tezės išleistos Lietuvos edukologijos universiteto Mokslo fondo lėšomis.

Turinys

Jevgenija Adamova

Prabos Karolio universitetas (Praba, Čekija)

JANAS AMOSAS KOMENSKIS IR JO PALIKIMAS 6

Jindřich Čeladín

Prabos Karolio universitetas (Praba, Čekija)

REFORMATORIUS JANAS HUSAS LIETUVIŲ IŠEIVIŲ ŽURNALE

„LAISVOJI MINTIS“ 7

Grzegorz Dejneka

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

PROTESTANTŲ VISUOMENĖ TARPUKARIO DVIDEŠIMTMEČIU

VILNIAUS IR NAUGARDUKO VAIVADIJOSE. 8

Algirdas Juknevičius

Kėdainių krašto muziejus (Kėdainiai, Lietuva)

ŠKOTAI PRESBITERIONAI KĖDAINIUOSE 9

Przemysław Kalwara

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS CENTRINIŲ VALDININKŲ

KONFESINĖ PRIKLAUSOMYBĖ VII AMŽIUIJE. 11

Vaida Kamuntavičienė

Vytauto Didžiojo universitetas (Kaunas, Lietuva)

KOKIUS KĖDAINIUS KŪRĖ RADVILOS? DAR KARTĄ APIE 1627 M.

SUTARTĮ TARP KATALIKŲ IR PROTESTANTŲ 12

Deimantas Karvelis

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

REFORMACIJOS ĮVAIZDIS LIETUVOS ISTORIJOS VADOVĖLIUOSE

XX A. PR.–XXI A. PR.: NUO ISTORINIŲ MITŲ IKI NACIONALINĖS

AUTOBIOGRAFIJOS 13

Gina Kavaliūnaitė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

APIE DVI LITUANISTIKAI SVARBIAS BAŽNYČIAS LONDONE 14

Ernesta Kazakėnaitė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

IŠ BIBLIJOS VERTIMO ISTORIJOS: PIRMIEJI VERTIMAI, REFORMACIJA,

BIBLIJA LATVIŲ KALBA (1694) 14

Žydronė Kolevinskienė

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

„IŠAUGINTA SAVO KRAŠTO SYVAIS“: PROTESTANTIZMO ŽENKLAI
IEVOS SIMONAITYTĖS TEKSTUOSE 16

Rasa Leonavičiūtė

Lietuvos istorijos institutas (Vilnius, Lietuva)

LENKIJOS KARALIENĖ IR LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTIENĖ
BONA SFORCA IR REFORMACIJOS JUDĖJIMAS 17

Violeta Lopetienė, Natalija Likchina

Baltijos federalinis I. Kanto universitetas (Kaliningradas, Rusija)

PRŪSIJOS REFORMACIJOS VEIKĖJŲ ATMINIMO ĮAMŽINIMAS RUSIJOS
KALININGRADO SRITYJE 18

Justyna Małysiak

Wroclavo universitetas (Wroclavas, Lenkija)

KATALIKAS – GERESNIS KRIKŠČIONIS? APIE KATALIKŲ IR
PROTESTANTŲ VAIZDINIŲ KŪRIMĄ XVII AMŽIUIJE 20

Dainora Pociūtė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

APIE LIGAS IR GYDYTOJUS: XVI A. LIUTERONIŠKOJI RAŠTIIJA IR
LIETUVIŠKOJO MEDICININIO DISKURSO IŠTAKOS 21

Sigutė Radzevičienė

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

REFORMATŲ BAŽNYČIA IR LIETUVYBĖ ŠVEDIJOJE XX AMŽIUIJE 22

Aivas Ragauskas

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

LIKO TIK BAMBYZIŠKIS... NAUJAMIESČIO EVANGELIKŲ REFORMATŲ
BENDRUOMENĖS, BAŽNYČIOS IR MOKYKLOS LEMTYS (XVI A. PAB.–
XX A. VID.) 23

Raimonda Ragauskienė

Lietuvos istorijos institutas (Vilnius, Lietuva)

SOCIALINIAI IR BIOLOGINIAI PROTESTANTIZMO ASPEKTAI: BIRŽŲ IR
DUBINGIŲ KUNIGAIKŠČIAI RADVILOS 26

Jacek Stasiorezyk

Wroclavo universitetas (Wroclavas, Lenkija)

PROTESTANTAI KAUNO GUBERNIJOJE XIX A. ANTROJE
PUŠĖJE – XX A. PRADŽIOJE 27

Inga Strungytė-Liugienė

Lietuvių kalbos institutas (Vilnius, Lietuva)

JOHANNO ARNDTO (1555–1621) „PARADIESGÄRTLEIN“

IR JO VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ 28

Mindaugas Šinkūnas

Lietuvių kalbos institutas (Vilnius, Lietuva)

KNYGOS NOBAŽNYSTĖS (KĖDAINIAI, 1653) PERIKOPIŲ ŠALTINIAI . . . 29

Tatjana Vologdina

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

KRISTIJONO DONELAIČIO PĀTARIMAI „METUOSE“ – RAŠYTOJO

PASAULĖŽIŪROS ATSPINDYS 31

Piotr Wojnarowicz

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

KRISTUPAS RADVILA PERKŪNAS – KITATIKIŲ GLOBĖJAS 32

Vilma Zubaitienė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

JONO JOKŪBO KVANTO BIBLIJOS (1735) ĮTAKA XVIII AMŽIAUS

KALBINIAMS DARBAMS 33

Rimantas Žirgulis

Kėdainių krašto muziejus (Kėdainiai, Lietuva)

PRIVATUS PROTESTANTIŠKAS KUNIGAİKŠČIŲ RADVILŲ MIESTAS

KĖDAINIAI XVII A. 34

Юрий Михайлович Гречкин

Балтийский федеральный университет им. И. Канта (Калининград, Россия)

ВАЛЛЕНРОДТСКАЯ БИБЛИОТЕКА В КЕНИГСБЕРГЕ

(КАЛИНИНГРАДЕ) 38

Jevgenija Adamova

Prabos Karolio universitetas (Praba, Čekija)

JANAS AMOSAS KOMENSKIS IR JO PALIKIMAS

Janas Amosas Komenskis (gimė 1592 m. Čekijoje, mirė 1670 m. Olandijoje) buvo išymus pedagogas (dar vadinamas „pedagogikos tėvu“, „pedagogikos Niutonu“, „pedagogikos Kolumbu“). Vieni svarbiausių jo veikalų: *Didactica Magna*, *Didactica*, *Schola Pansophica*, *Opera Didactica Omnia*. J. A. Komenskis taip pat buvo rašytojas ir visuomenės veikėjas, paskutinis protestantiškosios čekų Moravų bažnyčios vyskupas.

J. A. Komenskio tėvynė Čekija buvo vienas iš reformacijos judėjimo centrų. Čia Janas Amosas Komenskis drauge su Janu Husu rūpinosi, kad į bažnyčias būtų grąžinta pirminė krikščionybės forma, kalbėjo apie gimtosios kalbos svarbą vesti pamaldas bažnyčioje, skatino gimtąja kalba mokykloje mokyti vaikus. Tai buvo būtinos prielaidos plėtoti čekų tautos kultūrai.

Pedagogikoje J. A. Komenskis rėmėsi akivaizdumo, nuoseklumo, sąmoningumo principais. Šiais principais iki šiol remiamasi jo vardu pavadintoje mokykloje „Mokykla žaidžiant“ Prahoje.

J. A. Komenskis parašė ir kalbos vadovėlių: *Orbis Pictus*, *Grammaticae Facilioris Praecepta*, *Janua Linguarum Reserata* (su paantrašte *Apie kalbos svarbumą ir kaip jos išmokti*).

Neatlaikęs katalikų spaudimo, J. A. Komenskis persikėlė gyventi į Lenkiją, vėliau išvyko į Vengriją, o galiausiai – į Olandiją. Savo tremties kelyje Baltijos šalių neaplankė, bet palaikė ryšius su žymiais lietuvių kalvinistais – kunigaikščiais Jonušu, Boguslavu ir Kristupu Radvilomis. Kristupas Radvila norėjo, kad J. A. Komenskis reformuotų lietuvių švietimo sistemą, o Jonušas Radvila siūlė ramų kampelį Elbinge (Lenkijoje), bet J. A. Komenskis švedų karalienei Kristinai jau buvo pažadėjęs reformuoti švedų švietimo sistemą.

Pranešime bus kalbama apie J. A. Komenskio veiklos paveldą Lietuvoje ir Latvijoje. J. A. Komenskio mintis Baltijos šalyse populiarino jo žentas Petras Figulus, kurį į Klaipėdą pakvietė Brandenburgo markgrafas ir hercogas Frydrichas Vilhelmas. Klaipėdos krašte P. Figulus mėgino sutaikyti kalvinistus ir liuteronus, kūrė mokyklas, dirbančias pagal J. A. Komenskio sistemą. Vėliau P. Figulus Boguslavo Radvilos užtarimu dirbo Rytų Prūsijoje.

Latvijoje Jano Amoso Komenskio mintys taip pat rado savo dirvą. Jas plati-
no žymūs mokslininkai Johanas Ernstas Glūckas, Gothardas Frydrichas Sten-
deris ir kiti.

Jindřich Čeladín

Prabos Karolio universitetas (Praba, Čekija)

REFORMATORIUS JANAS HUSAS LIETUVIŲ IŠEIVIŲ ŽURNALE „LAISVOJI MINTIS“

1910 m. Amerikos mieste Skrantone (Scranton) Jonas Šliūpas pradėjo leisti
laisvamanišką žurnalą *Laisvoji Mintis*. Be laisvamaniškų temų, žurnale buvo ra-
šoma apie įvairias mokslo ir politikos pasaulio asmenybes: nuo Mikalojaus Ko-
perniko, poeto Frydricho Šilerio iki anglų filosofo Herberto Spencerio. Žurnale
buvo rašoma ir gamtos mokslų temomis – daugiausia dėmesio skiriama evoliuci-
jos teorijai. Paskutinis žurnalo numeris išleistas 1915 m. gegužės mėn.

Žurnalas buvo antikatalikiškas. Pirmasis žurnalo numeris skirtas Džordanui
Brunui, kuris neigė keletą katalikiškųjų doktrinų ir todėl, kaip eretikas, buvo
sudegintas Romos inkvizicijos. Kita laisvamanė asmenybė buvo čekų kunigas,
pamokslininkas ir reformatorius Janas Husas. Būtent apie jį Jonas Šliūpas trečia-
jame savo žurnalo numeryje 1910 m. kovo 28 d. parašė straipsnį, pavadintą *Jonas
Huss'as ir jo pasekėjai*. Straipsnis buvo spausdinamas per kelis numerius (iki 7). Jo
įvade J. Šliūpas mini, jog 1915 m. minėtina 500-oji J. Huso sudeginimo sukaktis
ir ta proga Bohemijoje vyks didelis laisvamanių suvažiavimas. Dėl Pirmojo pa-
saulinio karo šis suvažiavimas įvyko tik 1920 m. rugsėjo mėn. Prahoje. Tai buvo
18-asis pasaulinis laisvosios minties kongresas.

J. Šliūpo akivaizdžiai neoriginalus straipsnis, kurio didžiąją dalį jis nusirašė
nuo rusų rašytojo Michailo Filippovo, buvo skirtas mąstytojo ir vieno iš pirmųjų
bažnyčios reformatorių Jano Huso, 1415 m. sudeginto Konstancoje, gyvenimui ir
veiklai atskleisti. 1416 m. kaip eretikas sudegintas ir J. Huso bendražygis Jeroni-
mas Prahietis. Tai J. Šliūpas taip pat trumpai aprašė *Laisvosios minties* puslapiuose.

Antroje straipsnio *Jonas Huss'as ir jo pasekėjai* dalyje pristatoma padėtis Bo-
hemijoje po J. Huso mirties. Autorius daug dėmesio skyrė husitų judėjimui ir
svarbiausių jo vadų – Jano Žižkos ir Prokopo Holo – likimams. Jano Huso idė-

jomis vėliau rėmėsi ir kitos bažnyčios, kilusios iš čekiškosios protestantiškosios reformacijos. Viena iš jų buvo Evangeliškoji Moravijos brolių bažnyčia. Tai buvo savarankiška Broliškosios vienybės bažnyčios, įkurtos dar iki reformacijos pradžios – 1457 m., atšaka. Būtent Broliškosios vienybės ir Moravijos brolių bažnyčių istorijai ir Jano Amoso Komenskio – filosofo ir pedagogo – asmenybei skirta paskutinė J. Šliūpo straipsnio dalis.

Pranešime J. Šliūpo straipsnis bus aptartas ne tik turinio požiūriu. Bus gvildinamas klausimas, kodėl kai kurios ikireformacinio laikotarpio čekų asmenybės buvo tokios svarbios tautos žadintojo laisvamaniškam mąstymui. Ar turėjo ir jei taip, tai kokią įtaką laisvamaniškasis žurnalas *Laisvoji mintis* sparčiai besivystančiam lietuvių tautos atgimimui, kuris buvo labiau susijęs su katalikiškąja mintimi.

Grzegorz Dejneka

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

PROTESTANTŲ VISUOMENĖ TARPUKARIO DVIDEŠIMTMEČIU VILNIAUS IR NAUGARDUKO VAIVADIJOSE

Reformacija greitai pasiekė Vilniaus krašto teritorijas: jau nuo ~1520 m. čia atsirado liuteronų, o nuo ~1540 m. – kalvinistų. Naujas tikėjimas tapo atrakcine alternatyva daliai turtingų miestiečių, bajorų ir diduomenės, kurie priešinosi perdėtam bažnyčios vaidmeniui valstybėje.

Tikinčiųjų skaičius katalikų ir stačiatikių atžvilgiu buvo gana ribotas, tačiau protestantai Žečpospolitoje susilaukė kelių galingų protektorių (kaip Mikalojus Radvila Juodasis arba Jonas Kiška), taip pat tikybos laisvės, oficialiai pripažintos 1573 m. Varšuvos konfederacijos aktu. XVII–XVIII a., plečiantis kontreformacijai, protestantų ėmė sparčiai mažėti, o jie patys atsidūrė valdžios nemalonėje. Protestantizmas Vilniaus krašte (taip pat Naugarduke) laikėsi visą okupacijos laikotarpį, o, atgimus Lenkijos valstybei, ėmė veikti jau naujomis sąlygomis.

Svarbiausia protestantų tikinčiųjų sąjunga, veikusi Vilniaus žemėje II Žečpospolitoje, buvo Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčia (vadinamoji „Vilniaus vienybė“), kurią sudarė apie 10–12 tūkstančių tikinčiųjų. Nors ir bū-

dama negausi, protestantų bendruomenė Vilniaus ir Naugarduko žemėse paliko pėdsakų ir tarpukario dvidešimtmečio istorijoje.

Protestantų veiklos pabaiga galima laikyti Antrojo pasaulinio karo įvykius, ypač sovietų okupacijos metus (tuomet prievartą patyrė visos religijos).

Pranešimo tikslas – priminti II Žečpospolitos šiaurės rytų srities vaivadijų svarbiausias asmenybes, šventyklas ir įvykius, susijusius su protestantų visuomene.

Algirdas Juknevičius

Kėdainių krašto muziejus (Kėdainiai, Lietuva)

ŠKOTAI PRESBITERIONAI KĖDAINIUOSE

Kėdainiuose nuo XVII a. I p. iki XVIII a. vid. gyveno škotai presbiterionai. Jie buvo aktyvūs miesto ekonominio, visuomeninio ir religinio gyvenimo dalyviai: pasiturintys pirkliai, krautuvių ir smuklių savininkai, palivarkų nuomininkai, kreditoriai, magistrato pareigūnai, reformatų bažnyčios rėmėjai, reformatų mokyklos ir gimnazijos dėstytojai bei lituanistikos puoselėtojai. Kėdainių „Šviesiosios gimnazijos“ (lot. *Gymnasium illustrē*) rektorius ir lietuvių pamokslininkas Tomas Ramza (Thomas Ramsay) su Jonu Patersonu (John Paterson) 1698–1701 m. redagavo Žemaitijos superintendente vokiečio Samuelio Bitnerio parengto *Naujojo Testamento* vertimą į lietuvių kalbą, Jokūbas Meinas (James Mayne) savo lėšomis finansavo 1653 m. Kėdainių spaustuvėje išleistą „Knygą nobažnyštės krikščioniškos“, 1706 m. gimnazijos absolventas Aleksandras Kempbelas (Alexander Campbell) į Karaliaučiaus universiteto studentų sąrašą įsirašė lietuviu, o 1718 m. Didžiosios Britanijos karalius Džordžas I (George I) paprašė Škotijos universitetų skirti stipendijas studentams iš Lietuvos.

Kada škotai atvyko į Kėdaineius, nėra žinoma. Neaišku, iš kur ir kiek jų atvyko, kurioje miesto dalyje iš pradžių įsikūrė. 1629 m. Kėdainių reformatų mokykloje dėstė du škotų tautybės teologijos daktarai: Jokūbas Patersonas (James Paterson) ir Aleksandras Nicholas (Alexander Nichol). Nuo 1630 m. Kėdainių reformatų bažnyčios finansinių dokumentų rinkinyje „Collecta zboru Kiejdańskiego“ minimi škotai Andersonas (Anderson), Benetas (Bennet), Forbsas (Forbes), Gilbertas (Gilbert), Gordonas, (Gordon) Kramontas (Crammond),

Halibortonas (Haliburton), Kukas (Cook) Molisonas (Mollison), Somervilas (Somerville).

Škotų gyvenamoji ir veiklos erdvė XVII a. I p.–XVII a. vid. buvo centrinė Kėdainių dalis: Didžiosios Rinkos ir trijų pagrindinių gatvių – Didžiosios, Senosios ir Arklių (dabar Radvilų) – prieigos. Veikiausiai 1628–1629 m. škotai ėmė kurti XVI a. pabaigoje suformuotose 6–10 arų pailgų stačiakampių pavidalų sklypuose, kuriuos miesto savininko kunigaikščio Kristupo II Radvilos leidimu supirkinėjo iš vietinių gyventojų lietuvių, lenkų, vokiečių. Įsigytuose sklypuose škotai mūrį vieno ir dviejų aukštų U, L ir I formų namus su stačiais stogais ir aukštais renesansiniais frontonais. Dviaukščių namų pirmuose aukštuose jie laikė krautuves ir smukles, antruose aukštuose gyveno, po namais išmūrytuose rūsiuose sandėliuodavo prekes. Škotų namams buvo būdingos tapytos patalpos ir medinės galerijos kiemuose.

Iš kitų miesto gyventojų škotai išsiskyrė ne tik puošniais namais, bet ir papročiais. Su savaisiais tautiečiais jie švėsdavo Viešpaties vakarienę, dalydavo komunią, pamaldas laikydavo gimtąja kalba, vaikų krikštatėviais kviesdavo tik savo tautos žmones, prie pavardžių dokumentuose lotyniškai rašydavo *ex gente scotica* arba *nationis Magna Britannia*, ar lenkiškai – *z naciej szkotskiej* – parašydavo tautybę.

Didelę netektį škotų bendruomenė išgyveno per 1709–1711 m. Kėdainiuose siautusį marą. Po maro tėvynainiams rašytuose laiškuose jie guodėsi, jog „dėl rūsčių išbandymų visiškai sužlugdo prekyba, o ji buvo nemaža, buvo prekiaujama linais, kanapėmis, oda, vašku, taukais, ir visos rūšies javais, taip pat ir kitomis prekėmis. Žmonės, kurie pirkdavo šias prekes, taip pat ir pirkliai iš Karaliaučiaus, mieliau pirktų iš kėdainiečių, jei tik šie turėtų pakankamai atsargų, nei su žydais ir kitais pirkliais, su kuriais jie dabar prekiauja, nes kėdainiečiai turi sąžiningų prekiautojų reputaciją ir bet kokios nelaimės atveju gali nesunkiai gauti paramos.“

Pagalbos ieškoti škotai ėmėsi visos Europos protestantus rėmusioje Didžiojoje Britanijoje. 1727 m. rinkti lėšų nuskurdusiems tėvynainiams į Londoną išvyko trys pirkliai – Viljamas Rosas (William Ross), Jokūbas Grėjus (James Grey) ir vokietis Adolfas Reinholdas (Adolf Reinhold). Kelionė, matyt, buvo nesėkminga, nes 1730 m. vasarą tuo pačiu tikslu į Londoną išvyko Jokūbas Grėjus (James Grey) ir kunigas Jokūbas Gordonas (James Gordon). Ši kelionė pasisekė. Už surinktas lėšas Karaliaučiuje buvo nupirkta įvairių prekių, dalis pinigų padėta į vieną Dancigo banką, dalis paskirta ilgalaikiai prekybai. 1731 m. jai plėtoti buvo įsteigta pirmoji akcinė bendrovė Lietuvoje „Societatis Commerciorum“

(liet. *Komercijos draugija*), siekusi atgaivinti prekybą Kėdainiuose, remti reformatų bažnyčią, išlaikyti kunigus, šelpti vargšus ir nuskurdusius bendruomenės narius. Prekybai skatinti draugija užmezgė ryšius su Karaliaučiaus, Rygos ir Dancigo škotų pirkliais. Tačiau veiklai plėtoti trūko apyvartinių lėšų, narių skaičių riboja privaloma škotų tautybė ir priklausomybė reformatų konfesijai, kai kurie nariai savo asmeninius interesus kėlė aukščiau negu draugijos interesai. Dėl šių priežasčių draugija veikė tik kelis mėnesius. Mirtiną smūgį jai sudavė 1731 m. gaisras, per kurį sudegė Jokūbo Grėjaus sandėliuose laikomos draugijos prekės. Ar tai būtų tyčinio padegimo, nežinoma.

1731 m. miesto savininku tapus katalikui Jeronimui Florijonui Radvilai, prasidėjo kontrreformacija, keitėsi konfesinė ir ekonominė miesto aplinka. Škotų ji netenkino, todėl verslą jie pamažu perkėlė į protestantų gyvenamą Rygą, Karaliaučių, Klaipėdą. Ten škotai vertėsi prekyba javais, laivininkyste, medienos plukdymu ir jos pardavinėjimu.

Kėdainius škotai praturtino mūrine architektūra, kurioje atsispindėjo novatoriškas planavimas, savitas tūrių ir fasadų komponavimas bei ambicijos lygiuoti į pasiturinčius Europos miestų gyventojus. Nepaisant XIX–XX a. formų ir stilių kaitos, materialusis škotų palikimas leidžia apčiuopti epochos bruožus, pajusti tikrus mus pasiekusius praeities pavidalus.

Przemysław Kalwara

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS CENTRINIŲ VALDININKŲ KONFESINĖ PRIKLAUSOMYBĖ VII AMŽIUJE

Reformacijos plėtra Lietuvoje pirmiausia palietė jos aukštuomenę, kurią lengviau pasiekdavo žinios apie naujojo tikėjimo galimybes.

Abiejų Tautų Respublika garsėjo kaip „valstybė be laužų“. Tai patvirtina faktą, jog tikėjimas nesudarydavo kliūčių kopti karjeros laiptais, t. y. siekti aukštesnių pareigų. Vis dėlto konfesijų (katalikybės, stačiatikystės) skirtumai, taip pat psichologiniai aspektai, radęsi dėl konversijos ir LDK aukštuomenės perėjimo į katalikybę, valstybėje darė įtaką siekiant karjeros.

Minėtina, kad katalikai turėjo iš dalies užtikrintas vietas senate, nes Aukščiausiosios Tarybos kėdę užimdavo katalikų vyskupai. Įdomu ir tai, jog Abiejų Tautų Respublikos senatorių proporcija formuota atsižvelgiant į jų tikėjimą. Be proporcijos, priklausančios nuo religijos, taip pat buvo svarbu, kas ir kokius apdovanojimus gaudavo, ar stengdavosi laikytis religinių išpareigojimų, ar remdavo kurią nors iš to meto politinių jėgų. Kyla klausimas, kas buvo svarbiau: gebėjimai ir nuopelnai, taip pat atitinkamas politinis užnugaris ar geografinė vieta, kurioje žinyba funkcionavo.

Reikšmingas faktas, jog bajorų ar net bajorų magnatų giminės narių religiniai skirtumai buvo neretas reiškinys. Tarp bajorų pasitaikydavo ir konversijos atvejų, pavyzdžiui, Janušas Kiška, kuris gavo Lietuvos didžiojo etmono pareigas, perėjo iš kalvinizmo į katalikybę.

Minėti klausimai išsamiau bus aptarti pranešime. Kartu bus apžvelgtos tuo laikotarpiu vyravusios tendencijos. Bus siekiama atsakyti, ar LDK centrinių valdininkų santykis buvo adekvatus, atsižvelgiant į tarnautojų ir bendrą tikinčiųjų LDK gyventojų proporciją. Atskirai bus aptartas pačios valstybės, kurios visuomenę kūrė įvairių tikėjimų atstovai, funkcionavimo klausimas: kaip ji plėtojosi, kokiose srityse ir kaip dažnai rasdavosi pokyčių, ar galima nurodyti visų pokyčių priežastis.

Vaida Kamuntavičienė

Vytauto Didžiojo universitetas (Kaunas, Lietuva)

KOKIUS KĖDAINIUS KŪRĖ RADVILOS? DAR KARTĄ APIE 1627 M. SUTARTĮ TARP KATALIKŲ IR PROTESTANTŲ

1627 m. sutartimi tarp Kėdainių savininko LDK etmono Kristupo Radvilos ir Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus baigėsi beveik tris dešimtmečius trukęs konfliktas dėl katalikų teisės turėti Kėdainiuose savo maldos namus. 1627 m. sutartį ir K. Radvilos poziciją ganėtinai išsamiai straipsniuose nagrinėjo du lenkų istorikai – Jan Seredyka ir Henryk Wisner, tačiau jų darbai reikalauja peržiūros ir tyrimų pratęsimo. Šiuolaikinėje historiografijoje požiūrį į katalikų ir protestantų santykius per reformacijos ir kontrreformacijos prizmę keičia vokiečių historiografijos suformuluota konfesionalizacijos paradigma, taip pat revizuo-

jamas požiūris į ankstyvųjų naujųjų laikų laikotarpio tolerancijos problematikos suvokimą.

Pranešime bandoma užčiuopti, kokių vizijų turėjo K. Radvila, pasirašydamas 1627 m. sutartį, kaip pavyko sutarties sąlygas įgyvendinti praktiškai, kokia buvo šių procesų reikšmė Kėdainių miestui. Tyrime naudojami Kėdainių katalikų parapijos dokumentai, teismų dokumentai, K. Radvilos korespondencija ir kt.

Deimantas Karvelis

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

REFORMACIJOS ĮVAIZDIS LIETUVOS ISTORIJOS VADOVĖLIUOSE XX A. PR.–XXI. A. PR.: NUO ISTORINIŲ MITŲ IKI NACIONALINĖS AUTOBIOGRAFIJOS

Pranešime nagrinėjama Reformacijos ir su ja susijusių istorinių procesų (Renesanso, kontrreformacijos ir kt.) pateikimo formos svarbiausiam istorijos didaktikos produkte – istorijos vadovėliuose, kurie turi labai didelę įtaką istorinės sąmonės formavimui mokykloje. Analizuojami įvairių laikotarpių istorijos vadovėliai: XX a. pirmosios pusės, lietuvių išeivijos, sovietmečio ir šiuolaikiniai. Aptariama, kokią vietą Europos ir Lietuvos Reformacija užima bendrojoje mokyklinėje kultūros istorijoje, kokios temos dominuoja jos didaktinėje rekonstrukcijoje, kokie vartojamos terminijos ypatumai. Fiksuojami Reformacijos temos stereotipai, mitai, nusistovėję Lietuvos istorijos didaktikoje, jų priežastys, ryšys su profesionalia istoriografija ir atotrūkis nuo jos.

Gina Kavaliūnaitė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

APIE DVI LITUANISTIKAI SVARBIAS BAŽNYČIAS LONDONE

Dvi viduramžių laikais pastatytos bažnyčios, dabar esančios pačioje Londono širdyje, Reformacijos metu turėjo ryšių su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Tai Olandų bažnyčia Londone (*Austin Friars*), esanti netoli nuo Liverpulio stoties, ir Švento Egidijaus už luošių vartų bažnyčia (*St Giles without Cripplegate*), stovinti visai netoli nuo Švento Pauliaus katedros, apsupta modernių pastatų. Jos bokštą galima pastebėti už Viduramžių sienos liekanų šalia Londono muziejaus. Abi šias bažnyčias su Lietuva sieja pirmos lietuvių kalba spausdintos Biblijos vertėjo Samuelio Boguslavo Chylinskio (apie 1634–1666 m. liepos 4 d.), gyvenusio ir dirbusio Londone nuo 1657 m. iki pat mirties 1666 m., veikla.

S. B. Chylinskis yra ne vienintelis saitas, jungiantis *Austin Friars* ir LDK protestantus. Pirmasis šios bažnyčios superintendentas ir jos vidaus tvarkos taisyklių kūrėjas buvo Rytų Fryzijos bažnyčios reformatorius, lietuvių ir lenkų reformuotų bažnyčių vienytojas, teologas Janas Laskis (Johannes à Lasco) (1499–1560).

Pranešime bus aptariami *Austin Friars* ir *St Giles without Cripplegates* bažnyčias su lituanistika siejantys įvykiai ir asmenys, bus pristatyti šiuos įvykius liudijantys šaltiniai.

Ernesta Kazakėnaitė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

IŠ BIBLIJOS VERTIMO ISTORIJOS: PIRMIEJI VERTIMAI, REFORMACIJA, BIBLIJA LATVIŲ KALBA (1694)

Vertinant pirmąją Bibliją tautine kalba iš dabarties perspektyvos nekyla abejonų, kad tai itin svarbus kultūrinis įvykis. Vis dėlto, nors poreikis versti tiek žodžiu, tiek raštu (daugiausia prekybos ar diplomatijos tikslais) siekia labai senus laikus, dėl būtinybės versti šventuosius tekstus nuomonės jau pačioje pradžioje

išsiskyrė. Kaip galima tikėtis, vieni buvo už šventų tekstų vertimą, kiti teigė Dievo žodį esant šventą ir neišverčiamą. Dar 1267 m. Rogeris Baconas traktate „De linguarum cognitio“ rašė, kad vis dėlto nė vienas, skaitantis Šventuosius raštus lotyniškai, negali suprasti juose esančios išminties taip, kaip turėtų, nebent moka kalbas, iš kurių tekstas buvo verčiamas. Visiškai priešingai manyta reformacijos pradininko Martino Lutherio, siūliusio tikėjimą grįsti tik Biblija ir skatinusio vertimus į vietines kalbas. Nepaisant šimtmečių trukusių diskusijų (dar plg. Huetius, Vives, Grudem ir kt.), į kitas kalbas raštus versti pradėta bene nuo jų užrašymo pradžios ir šiais laikais Biblija žinoma kaip į daugiausia pasaulio kalbų išversta knyga. Vis dėlto, nors spausdinti ji pradėta nuo pat spaudos išradimo, dėl įvairių istorinių ir politinių aplinkybių vienomis kalbomis tai buvo daroma anksčiau, pavyzdžiui, vokiečių (1466) ar švedų (1541), kitomis – vėliau, pavyzdžiui, latvių (1685–1694), lietuvių (1735) ar estų (1739).

Biblijos vertimo istorijoje dėl teksto specifškumo gana svarbią vietą užima nuolat atsinaujinančios diskusijos apie vertimo būdus (versti pažodžiui, beveik pažodžiui ar laisvai, perteikiant prasmę), o nuo XX a. II pusės – jau ir dėl vertimo teorijos (plg. Nida). Įprastai apie vertimo būdus kalbėta po vienokio ar kitokio jos vertimo, pvz., itin daug dėmesio šis aspektas susilaukė pačioje pradžioje, vėliau – po Jeronimo vertimo ir tuomet jau Reformacijos laikais M. Lutheriui išvertus ir publikavus Bibliją. Pastarasis vertimas ir M. Lutherio 1530 m. ir 1533 m. laiškuose išdėstyti pamąstymai apie vertimo būdą itin svarbūs ir Biblijos baltų kalbomis istorijoje – lietuvių pirmosios Biblijos vertimui jis turėjo tiesioginės įtakos (tapo vertimo pagrindu), o vertime latvių kalba netiesiogiai atsispindi M. Lutherio mintys apie vertimą.

Tezėse minėti aspektai plačiau bus apžvelgiami pranešime, kuriame taip pat bus glaustai pristatomi Jacobo A. Naudės Biblijos vertimo istorijos etapai, M. Lutherio pamąstymai laiškuose apie vertimą ir jų galima įtaka latvių Biblijos vertimui.

Žydronė Kolevinskienė

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

„IŠAUGINTA SAVO KRAŠTO SYVAIS“: PROTESTANTIZMO ŽENKLAI IEVOS SIMONAITYTĖS TEKSTUOSE

LR Seimas 2016 m. lapkričio 3 d. nutarimu, įvertindamas tai, kad „Ieva Simonaitytė yra paskutinioji Mažosios Lietuvos metraštininkė, unikali, talentinga rašytoja, savo kūrinuose vaizdavusi išskirtinius lietuvininkų likimus ir garsinusi Klaipėdos krašto etnografinį savitumą“, 2017-uosius paskelbė Ievos Simonaitytės metais. Patvirtinta rašytojos Ievos Simonaitytės 120-ųjų gimimo metinių minėjimo programa, matyt, skirtos ir lėšos šiai programai įgyvendinti. Tačiau I. Simonaitytė liko Algirdo Juliaus Greimo, Kazio Bradūno šešėlyje, minima daugiausia tik savo kraštiečių, dar prisimenama Klaipėdos I. Simonaitytės viešosios bibliotekos renginiais ir vienu kitu nedrašiu, beveik kameriniu renginiu Vilniuje (Lietuvos radijo laida, diskusija LLTI). I. Simonaitytės metai minimi su vis dar tebeišlikusiu įrašu ant paminklo „LTSR liaudies rašytoja“, su apgriuvusia tvorele Antakalnio kapinėse... Gal būtent Reformacijos metų jubiliejiniai renginiai yra palankiausia proga kalbėti ir apie I. Simonaitytę?

Pranešimas skirtas ne tik šioms Ievos Simonaitytės metų aktualijoms. Pranešime pristatomi protestantizmo ženklai rašytojos autobiografinėje ir grožinėje kūryboje. Ievos Simonaitytės, krikštytos Priekulės evangelikų liuteronų bažnyčioje, augusios liuteroniškoje aplinkoje, pasaulėžiūra ir vertybės, žmogiškoji laikysena pirmiausia buvo veikiamą protestantiškojo etoso. Protestantizmo reikalavimui nuolat perkratyti savo sąžinę I. Simonaitytė liko ištikima ir gyvenime, ir kūryboje. Evangelikų liuteronų apeigos, jauki Priekulės bažnytelė, naminiai giedojimai ir pakylėjanti vargonų muzika I. Simonaitytės autobiografiniuose tekstuose (autobiografinėje trilogijoje „O buvo taip...“) ir grožinėje kūryboje (ypač romane „Vilius Karalius“) opozicionuoja katalikų pamaldoms ir ritualams. Šiai evangelikų liuteronų ir katalikybės priešpriešai pagrindą davė I. Simonaitytės motinos santuoka su žemaičiu kataliku ir perėjimas į katalikybę. I. Simonaitytės kūryboje ypatingas dėmesys skiriamas savitam protestantiškosios aplinkos reiškiniai – surinkimininkų judėjimui: aprašoma surinkimininkų buitis, sakytojų (pamokslininkų) santykis su kaimo bendruomene, poveikis individui. Nors kai kurie tyrinėtojai teigia, kad I. Simonaitytė netikėjo Dievo (tą yra akcentavęs ir

profesorius Domas Kaunas knygoje „Klaipėdiškė“), tačiau pranešime šiuo teiginiu suabejojama ir I. Simonaitytės tekstuose randama argumentų šioms abejonėms pagrįsti.

Pranešimas baigiamas I. Simonaitytės kūriniių (ne)aktualumu mokyklose: jos romanas „Aukštųjų Šimonių likimas“ įtrauktas į vidurinių mokyklų lituanistines programas. Ar / kaip skaitomas?

Rasa Leonavičiūtė

Lietuvos istorijos institutas (Vilnius, Lietuva)

LENKIJOS KARALIENĖ IR LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAİKŠTIENĖ BONA SFORCA IR REFORMACIJOS JUDĖJIMAS

Apie Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Bonos Sforcos religingumą daug žinių nėra. Istorioğrafijoje vyrauja nuomonė, kad Bonai buvo svetimas dievobaimingumas. Apskritai Bonos santykis su Bažnyčia buvo grįstas jos ištikinimu, kad Bažnyčios interesai jokių būdu negali būti laikomi aukščiau už valstybės interesus. Žinoma, kad Bona turėjo išskirtinę popiežiaus suteiktą privilegiją skirti dvasininkams postus Bažnyčioje. Ši privilegija pabrėžė išskirtinę Bonos padėtį Lenkijoje ir LDK.

Bonos Sforcos santykis su Reformacija buvo dvejopas. Viena vertus, jos statuso merginai visapusišką tinkamą humanistinę išsilavinimą gavusi Bona domėjosi teologija, taip pat aktyviai sekė ir reformatų veiklą, skaitė jų rašomus tekstus, kuriuos valdovai parūpindavo Žygimanto Senojo sekretorius, Gniezno arkivyskupas Andrzejus Krzyckis, Kulmo vyskupas Janas Dantyszekas. Atvirai prijuočiančių Reformacijos idėjoms buvo ir artimoje Bonos aplinkoje: jos nuodėmklausys ir favoritas Franciszek Lismanino bei jos gydytojas Jerzy Blandrata atvirai rėmė reformacijos judėjimą. Per visą Bonos Sforcos gyvenimo Lenkijoje ir LDK laikotarpį valdovės proteguotos Chodkevičių giminės atstovas Jeronimas Chodkevičius, vienas didžiausių Bonos šalininkų, 1553 m. perėjo į evangelikų liuteronų tikėjimą, bet ir toliau Bona išliko jam palanki. 1541 m. užsimezgė Bonos ir bene žymiausio to meto reformato Abraomo Kulviečio dialogas, kurio rezultatas – Bonai skirtas A. Kulviečio tekstas „Tikėjimo iš-

pažinimas“, pirmasis protestantiškas tekstas Lietuvoje, kuriuo autorius siekė pagrįsti savo tikėjimą. Net ir palaikydama Kulviečio idėjas, Bona suprato, kad dalykai, kuriuos šis kalba, yra draudžiami ir nesutiko paremti asmens, kurį valdovas pripažino eretiku.

Kita vertus, Bona iš esmės nepalankiai žiūrėjo į naują religinį judėjimą. Jos užsienio politika ir ūkinė veikla buvo orientuota į protestantiškos Prūsijos Kunigaikštystės ir apskritai protestantizmo plėtros į LDK pažabojimą. Turėjusi nemažai žemės nuosavybės LDK pasienyje su Prūsija, Bona siekė ekonomiškai stiprinti pasienyje esančių gyvenviečių ir miestelių padėtį bei steigė naujas gyvenvietes, taip užkirsdama kelią Prūsijos kolonizacijai. Bonos iniciatyva jai priklausiusiose teritorijose, buvusiose pasienyje su Prūsija, buvo statomos naujos katalikų bažnyčios. 1540 m. Kaune, kuris priklausė Bonai, uždaryta Hanzos kontora. Bona taip pat rėmė kontrreformacijos judėjimą ir jėzuitų kolegijos steigimo Varšuvoje akciją.

Taigi iš esmės Bonos požiūris į Reformaciją buvo priešiškas, o veikla orientuota prieš protestantizmo sklaidą šiame krašte. Tačiau galima matyti ir akivaizdžių valdovės plataus požiūrio ir tolerancijos įrodymų.

Violeta Lopetienė, Natalija Likchina

Baltijos federalinis I. Kanto universitetas (Kaliningradas, Rusija)

PRŪSIJOS REFORMACIJOS VEIKĖJŲ ATMINIMO IAMŽINIMAS RUSIJOS KALININGRADO SRITYJE

Šiandieninė Kaliningrado sritis apima dalį Rytų Prūsijos teritorijos. Pranešime pristatoma, kokie yra išlikę arba naujai sukurti čia gyvenusių – studijavusių, dirbusių, kūrusių – Reformacijos veikėjų atminimo ženklai: paminklai, atminimo lentos, memorialinės vietos. Pristatomi ir objektai, pavadinti Reformacijos veikėjų vardais.

Pranešime plačiau bus pasakojama apie M. Liuterio ir hercogo Albrechto bei jo įkurto Albertinos universiteto auklėtinių ir profesorių memorialines vietas, srityje esančius meno kūrinius ir visuomeninės paskirties objektus.

Minėtina: Miulhauzenas (dabar – Gvardeiskojė) (Miulhauzeno bažnyčioje palaidota Martyno Liuterio duktė Margarita Liuter (*Margarethe Luther*, 1534–

1570 m.), kurią buvo vedęs Miulhauzeno dvarą valdęs Georgas Vilhelmas fon Kuenheimas (*Georg Wilhelm von Kuenheim*); bažnyčioje yra liuteronų koplyčia, kurios vitražuose vaizduojami Martynas Liuteris ir Pylipas Melanchtonas), paminklas kunigaikščiui Albrechtui (bronzinė skulptūra, šiandien stovinti šalia Karaliaučiaus katedros, pastatyta 1891 m., atstatyta 2005 m.; autorius – Johanas Friedrichas Reusch'as; paminklas skirtas kungaiškščiui Albrechtui Brandenburgiečiui (1490–1568) – paskutiniam Vokiečių ordino Didžiajam magistrui, pirmam Prūsijos Kunigaikštystės kunigaikščiui, palaidotam Karaliaučiaus katedroje), kunigaikščio Albrechto bareljefas Karalių vartų fasade (skulptūra pastatyta 1850 m., atstatyta 2004 m.; skulptorius – Vilhelmas Liudvikas Štiurmeris; po skulptūra – šeimos herbas), kunigaikščio Albrechto antkapis Kaliningrado katedroje (1570 m., atkurtas 2008–2009 m.; antkapio kūrėjas – garsus Nyderlandų meistras Kornelijus Florisas), Kaliningrado katedros vitražas, vaizduojantis kunigaikštį Albrechtą, Boguslavo Radvilos ir jo žmonos antkapis Kaliningrado katedroje, Albertinos universiteto profesorių lenta (minėtina, jog šioje lentoje nėra S. Rapolionio, L. Rėzos, A. Kulviečio, J. Kvanto, F. Kuršaičio, A. Becenbergerio, J. Gerulio), akmuo, žymintis Albertinos universiteto vietą (akmenyje iškaltas užrašas: „Šioje vietoje stovėjo pastatas kuriame 1544 m. rugpjūčio 17 d. buvo atidarytas Karaliaučiaus universitetas Albertina“), Albertinos universiteto pastatas, Abraomo Kulviečio biustas Baltijos federalinio I. Kanto universiteto Humanitariniame institute (skulptūra pastatyta 2005 m., atstatyta 2016 m. vasario 18 d.; autorius – skulptorius K. Bogdanas; lentoje po biustu iškalta: „Abraomas Kulvietis / 1510–1545 / Lietuvos kultūros šviesulys, / Albertinos universiteto pažiba“), atminimo lenta, skirta M. Mažvydui, Baltijos federaliniame I. Kanto universitete (atidengta 1998 m. birželio 19 d.), buvusių Albertinos universiteto rektorių – Liudviko Rėzos, Karlo Friedricho Burdacho, Kristiano Jakobo Krauso – atminimo lentos senųjų Knypavos (Kneiphof) kapinių vietoje, svečių namai „Albertina“ (šie svečių namai (atidaryti 2000 m. D. Bednogo gatvėje Kaliningrade; architektas – Aleksandras Bašinas) – tai savotiškas paminklas „Albertinos“ universitetui; interjerą puošia Albertinos universiteto profesorių portretai; nuo 2005 m. balandžio mėn. svečių namų šeimininko B. Bartfeldo iniciatyva (kartu su Kaliningrado miesto inteligentija) „Albertinoje“ atkartojama su filosofu I. Kanto asmenybe susijusi „Pupų karaliaus“ rinkimų tradicija, šiandien įgavusi naują formą – diskusijų klubą „Susitikimas su Pupų karaliumi“, kuriame gvildenamos regiono istorijos ir kultūros temos), nevalstybinė bendrojo lavinimo gimnazija Albertina, M. Mažvydo atminimo lenta Ragainėje, Nesterov-

vo miesto viešoji biblioteka (2014 m. bibliotekai suteiktas K. Donelaičio vardas), Lazdynėliai, Tolminkiemis ir kt.

Justyna Małysiak

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

KATALIKAS – GERESNIS KRIKŠČIONIS? APIE KATALIKŲ IR PROTESTANTŲ VAIZDINIŲ KŪRIMĄ XVII AMŽIUIJE

Reformacija, kuri plito Abiejų Tautų Respublikos žemėse, pritraukė didelį būrį palaikančiųjų, ypač Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Aristokratiškoji Radvilų giminė – vienas iš geriausių pavyzdžių.

Daugelis turtingų bajoriškų šeimų atstovų pasiduodavo naujoms idėjoms ir atsisakydavo būti Katalikų bažnyčios nariais. Jie pradėdavo gyvenimą naujoje krikščionių bendruomenėje, kuri atvirai kritikuodavo pagedusią ir chaotišką bažnyčią. Nereikėjo daug laiko, kad ginčo objektu taptų ne tik teologinės, bet ir moralinės bei socialinės problemos.

Daug ginčų keldavo sakyklose pateikiami pavyzdžiai apie skaistykla, kuri tapdavo dirgikliu ir nesutarimų priežastimi laidotuvėse. Tačiau tai buvo tik lašas jūroje, nes temų ginčams buvo gerokai daugiau.

Pamokslininkai atkakliai kūrė pernelyg idealizuotą krikščionių bendruomenės nario įvaizdį, katalikus įkūnydami didvyriškais Tėvynės gynėjais – jėga, naikinančia kitatikius. Vėliau protestantų pamokslininkai kaltino katalikus antikrikščioniškomis nuostatomis, atsilikimu ir puikybe. Kritikuodavo net mirusiuosius, kurių pernelyg prabangios laidotuvės taip pat skatino nesutarimus dėl krikščioniškų idėjų ir keldavo ginčų, kaip būti geresniems krikščionims.

Laidotuvių pamoksluose buvo aukštinamas asmens atsivertimas iš vieno tikėjimo į kitą. Pamokslininkai teigėdavo, jog šis sprendimas suteikia mirusiajam galimybę gauti išganymą. Net buvo skleidžiama mintis, jog tik atsivertimas, o ne visas gyvenimas lemia žmogaus lemtį eschatologiniam pasaulyje.

Pamokslininkai akcentuodavo, jog mirusysis ištvėrė mirtį tik būdamas „vienne teisingame tikėjime“, kartu parodydamas sektiną pavyzdį visai savo šeimai. Radosi net makabriškų aprašų, kaip mirties patale antgamtinės jėgos kovoja dėl mirštančiojo sielos ir kova baigiasi blogųjų jėgų nesėkme, nes mirusysis vis

dėlto „gerai pasirinko“. Minėtais atvejais dažniausiai laimėdavo gerai rašantis ir iškalbingas pamokslininkas.

Dainora Pociūtė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

APIE LIGAS IR GYDYTOJUS: XVI A. LIUTERONIŠKOJI RAŠTIJA IR LIETUVIŠKOJO MEDICININIO DISKURSO IŠTAKOS

Reformacijos idėjos, jos krikščioniškoji antropologija visoje Europoje esmingai paveikė ankstyvųjų naujųjų laikų medicinos istoriją. Šis procesas istoriografijoje įvardijamas medicinos protestantizacija: tiek dominuojati XVI a. medicinos sritis anatomija, tiek besiformuojančios fiziologijos teorijos XVI a. buvo tiesiogiai susijusios su bendromis religinėmis ir filosofinėmis pasaulėžiūromis.

Reformacija suvaidino lemtingą vaidmenį ne tik lietuvių, bet ir kitų tautinių raštijų kūrimo ir raidos istorijoje, tad medicinos aktualizacija inspiravo ir platus spektro medicininės terminijos plėtrą. Liuteroniškoji lietuvių raštija, kuri sudaro pagrindinę ir didžiausią viso lietuviškųjų XVI a. raštų korpuso dalį, buvo orientuota į religinį visuomenės švietimą, pagrindinių krikščioniškųjų tiesų aiškinimą ir kuriamos tautinės Bažnyčios reikmes. Jokių kitas specifines sociokultūrinės, taip pat ir medicinos, temas plėtojusių lietuviškosios raštijos pavyzdžių neturime. Nepaisant to, lietuviškoje XVI a. liuteronų literatūroje medicininė tematika aptinkama tiek kaip ankstyvųjų naujųjų laikų krikščioniškosios antropologijos, tiek kaip kasdienio socialinio gyvenimo liudijimas. XVI a. liuteroniškuose universitetuose, remiantis Melanchthono edukacine programa, medicina imta integruoti į filosofijos studijas, tad bendruomenių ganytojai buvo rengiami ne tik kaip sielų gydytojai, bet ir kaip mokytojai, galintys teikti praktinius patarimus.

Aktualizuodama medicininį diskursą, lietuviškoji liuteronų raštija atliko dvi svarbias funkcijas: diegė krikščioniškąją antropologiją (aiškino ir plėtojo krikščioniškąją kūno, gyvybės sampratą, aktualizavo apaštalo Pauliaus mokymą šiais klausimais, teikė žinių apie ligas ir apsaugojimą nuo jų) ir formavo medicininę terminiją. Šiais ypatumais liuteroniškoji literatūra skyrėsi nuo pirmųjų negausių

lietuviškųjų katalikų ir reformatų raštijos pavyzdžių. Daugiausia šioje srityje nusipelnė Jonas Bretkūnas.

Pranešime apžvelgiamas pagrindinis XVI a. lietuviškosios Reformacijos laikotarpio liuteronų raštijos (Martyno Mažvydo, Baltramiejaus Vilento, Jono Bretkūno ir kt. tekstai) korpusas, dėmesį koncentruojant į du aspektus: aktualiizuotas ligas ir asmenų, teikusių medicininės paslaugas, įvardijimus.

Sigutė Radzevičienė

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

REFORMATŲ BAŽNYČIA IR LIETUVYBĖ ŠVEDIJOJE XX AMŽIUJE

Pranešime, supažindinančiame su Švedijos reformatų bažnyčios esme ir vadinamosios Švedijos bažnyčios geneze bei funkcija visuomenėje, svarstoma istorinė, kultūrinė, intelektualinė ir politinė sąsaja su XX amžiaus lietuvybės sklaida Skandinavijoje. Keliamas dvejopas tikslas: informacinis – pristatyti ir paaiškinti reformatų bažnyčios Švedijoje konfesinį poliariškumą; hipotetinis – svarstyti ir įvardyti Švedijos reformatų bažnyčios antinomišką poveikį lietuvybės fenomenui Skandinavijos kraštuose (krizės laikų – politiškai angažuotą, bet ilgesnėje laiko perspektyvoje – egzistencialiai nemotyvuojantį). Pranešimo tikslas, aptarus minėtas prielaidas ir pateikus konkrečių lietuviškojo egzilio Skandinavijoje pavyzdžių, – paaiškinti, kodėl Skandinavijos kraštai, geografiškai būdami bene arčiausiai Lietuvos, netapo XX amžiaus politinių audrų genamiems išeiviams palankiausi.

Pranešime panaudota Švedijos Valstybės archyvo medžiaga, Švedijos lietuvių bendruomenės asmeniniai archyvai, vadinamoji Baltų pabėgėlių byla, Igno Jurkūno Šeinaus archyvas, Irvio Scheynius asmeninio archyvo medžiaga.

Aivas Ragauskas

Lietuvos edukologijos universitetas (Vilnius, Lietuva)

LIKO TIK BAMBYZIŠKIS... NAUJAMIESČIO EVANGELIKŲ REFORMATŲ BENDRUOMENĖS, BAŽNYČIOS IR MOKYKLOS LEMTYS (XVI A. PAB.–XX A. VID.)

Naujamiestyje susikūrė viena iš pirmųjų LDK evangelikų bendruomenių ir buvo įsteigta bene pirmoji protestantiška parapiinė mokykla dabartinėje Lietuvoje. XVII a. Naujamiestis buvo vienas iš LDK reformatų bažnyčios lietuviškumo centrų (kartu su Kėdainiais ir Biržais). Jau 1817 m. Naujamiesčio reformatų bažnyčioje pamaldos vyko lietuvių kalba. Naujamiestis trumpam buvo tapęs Žemaičių distrikto centru (kai 1652 m. liepą jo konsensoriu tapo J. Božymovskis vyresnysis, 1653 m. išsikėlęs į Kėdainius). Nesant pamokslininko vietoje, Naujamiesčio pamokslininkų globoje neretai būdavo ir Beinoravos bažnyčia.

Naujamiestyje taip pat gyveno gausi karaimų bendruomenė ir nedaug žydų. Kairėje Nevėžio pusėje prie Naujamiesčio yra išlikusios nuo XVII a. veikiančios karaimų kapinės, greta kurių buvo laidojami ir žydai.

Pagal fundacinį 1576 m. LDK kanclerio Eustachijaus Valavičiaus (m. 1587) raštą Naujamiestyje buvo įsteigta evangelikų reformatų bažnyčia, špitolė ir mokykla (spaustuvė nebuvo įkurta). XVII a. pab., įsteigus atitinkamas katalikiškas institucijas ir valdai atitekus katalikams savininkams, prasidėjo beveik visą XVIII a. vykusi katalikiško persekiojimo era. Daužyti bažnyčios langai, griauta kapinių tvora, niekinti mirusiųjų palaikai, atimta bažnyčios žemė, terorizuoti dvasininkai ir tikintieji, ypač iš mišrių šeimų, siekiant juos paversti katalikais. Vis tik lokalinė protestantiška mažuma sugebėjo išlikti net iki XX a. vid. (H. Merczyng, M. Lukšienė, I. Lukšaitė, P. Juknevičius, A. Baublys, M. G. Slavėnienė, D. Karvelis).

Nepaisant visų kataklizmų, kelis kartus atstatyta (paskutinį kartą tikriausiai 1789 m.) nedidelė medinė bažnyčia išliko ir XX a. 1922 m. ji buvo be varpo, su dideliu šventoriumi. Bažnyčia buvo sugriauta tik po II pasaulinio karo, 1944 m. rugpjūčio 24 d. virš jos sproguos (ar sproguos šalia jos nukritusiam) iš Liberiškio dvaro pakilusiam lėktuvui, kuris kliudė bažnyčios bokštą. Pasak amžininkų liudijimų, tuomet tai buvo kuklus, stačiomis lentomis apkaltas pastatas. Jo vietoje sovietai pastatė parduotuvę – gastronomą.

Prie bažnyčios buvusioms kapinėms likimas buvo toks pat nedėkingas. Dalį jų jau XVII a. 9 deš.–XVIII a. sunaikino ir / ar užgrobė katalikai. Kapinių teritorijoje buvo pastatyta ir Šv. apaštalo evangelisto Mato katalikų bažnyčia. Šiose kapinėse, iki įsteigiant kapines už miestelio, katalikai ir buvo laidojami.

Naujamiesčio evangelikų reformatų klebonai gyveno ne miestelyje, o bažnyčiai priklausiusiame, Lietuvos reformacijos istoriografijai nežinomame Nociagalos kaime. Ši valda kaip parapijos turtas išbuvo iki pat XX a. 3 deš. pabaigos. Galiausiai 33 ha sklypą Lietuvos evangelikų reformatų sinodas Biržuose pardavė ir gautas lėšas skyrė Nemunėlio Radviliškio ir Papilio parapijos klebonijų statyboms.

Nociagalos kaime gyveno ir kūrė lituanistikai nusipelnę XVII a. Naujamiesčio evangelikų reformatų klebonai. Taigi Naujamiestis plačiaja prasme gali būti laikomas ir lituanistikos centru. Prie kaimo veikė kapinaitės, kuriose buvo laidojami protestantiškos konfesijos kaimo gyventojai. Šiandien tėra išlikęs (galbūt šių kapinaičių vietoje pastatytas) išpūdingas Nevėžininkų II dvaro savininkų Jasenskių antkapinis paminklas.

Atskira nedidelė protestantiška Naujamiesčio parapija veikė iki XX a. pr., vėliau ji tapo Biržų filija. 1818 m. joje buvo 42 parapijiečiai. Po bažnyčios globėjo Savitiškio dvaro savininko pulkininko V. Ostachevičiaus mirties bažnyčios varpas buvo išvežtas į Švobiškį, o vargonėliai – į Nemunėlio Radviliškį. Pamokslininkai tik atvykdavo į Naujamiesčio bažnyčią. 1936 m. parapijoje buvo 45 konfirmuoti parapijiečiai, kurie pamaldų vykdavo ir į Panevėžį.

Nepaisant bendruomenės menkėjimo ir kitų sunkumų, XIX a. pirmoje pusėje Naujamiestyje dar veikė mokykla. Pavyko nustatyti šiuos XVIII a. pab. mokytojus: 1783 10 03 Naujamiesčio evangelikų ir reformatų kapinėse buvo palaidotas mokytojas Simonas Vaitkevičius (Symon Woytkiewicz), 1794 07 28 – mokytojas Steponas Staškevičius (Stefan Stasziewicz), 1795 12 30 minimas mokytojavęs Juzefas Ceraskis (Józef Ceraski; 1802 m. jau minimas mokytojas Tomas Daunoras).

Reformacijos istorikas Andžejus Vengerskis (Andrzej Węgierski, m. 1649) 1652 m. išleistame veikalė nurodo, kad Naujamiesčio evangelikų reformatų bažnyčioje buvo vartojama lietuvių kalba. Būtent tuo metu jos pamokslininkas buvo J. Božimovskis vyresnysis (1610–1673), baigęs Kėdainių gimnaziją, 1632–1637 m. studijavęs Olandijos universitetuose. Jis puikiai mokėjo lietuvių kalbą. 1650 m. pamokslininkas su kolega iš Kėdainių važiavo į Biržus pas kunigą lituanistą S. Minvydą suderinti lietuviškų giesmių ir maldų tekstų. J. Božimovs-

kis vyresnysis buvo vienas iš 1653 m. Kėdainiuose išleistos „Kniga nobažnistes krikščioniškos“ rengėjų, tikrino B. Chilinskio lietuvišką Biblijos vertimą, pats ją išvertė – rankraštis tikriausiai žuvo 1681 m. Biržų klebonijos gaisro metu.

Prieš tai Naujamiestyje pamokslavo lietuviškai mokėjęs St. Minvydas. Šias pareigas ėjo ir kitas žymus reformatų veikėjas – lietuvis J. Minvydas, buvęs L. K. Radvilaitės dvaro pamokslininku, mokėjęs lietuvių kalbą. I. Lukšaitė nurodo, kad lietuviškai mokėjo ir kiti Naujamiesčio pamokslininkai: T. Skrodskis, M. Minvydas, Sam. Bitneris (1695–1697 m. išvertęs į lietuvių kalbą Naująjį Testamentą („Naujas Testamentas Wieszpacies musu Jėzaus Kristaus“), kuris buvo išleistas 1701 m. Karaliaučiuje, parengęs katekizmą „Pradžia pamoksla del mažu veykialu“, antrą kontrafakcinį „Knigos nobažnistes krikščioniškos“ (1684) leidimą), St. Monkevičius (vadovaujamas Sam. Bitnerio, su kitais tęsė J. Božimovskio vyresniojo Biblijos vertimą į lietuvių kalbą) ir A. Skominas (Sam. Bitnerio Biblijos vertimas).

Kol kas pavyko nustatyti šiuos XVII–XVIII a. Naujamiesčio evangelikų reformatų pamokslininkus: 1587–1595 m. – Stanislovas Minvidas (Stanislaw Minwid), 1604 m. – Jurgis Lachnickis (Jerzy Lachnicki), 1626 m. – Jonas Minvydas (Jan Minwid), 1638 m. – Kasparas Lachnickis, 1638–1653 m. – Jonas Božimovskis vyresnysis (Jan Borzymowski), 1653–1667 m. – Teodoras Skrodskis, 1670–1673 m. – Mikalojus Minvydas (Mikolaj Minwid), 1673–1687 m. – Samuelis Bitneris (Samuel Bitner, Bythner), 1688–1689 m. – Stanislovas Monkevičius (Stanislaw Monkiewicz), 1691–1724 m. – Aleksandras Skominas (Alexander Skomin, Skumin), 1725 m. – Boguslovas Nerlichas (Boguslaw Nerlich), 1727–1738 m. – Mykolas Estka (Michal Estka, Michael Estka), 1742–1743 m. – Mykolas Jaugelis (Michal Jawgiel), 1743 m. – Banevičius, 1749–1753 m. – Samuelis Žukas (Samuel Żuk), 1755–1777 m. – Martynas Labovskis (Marcin Łabowski), 1778–1805 m. – Jokūbas Krosnoveckis (Jakub Krosnowiecki, Krosniewiecki).

Šiandien iš Naujamiesčio evangelikų reformatų bendruomenės, bažnyčios, mokyklos, kapinių neliko nieko: nei žmonių, nei pastatų, nei atminties, jeigu neskaičiuotume informacijos Naujamiesčio mokyklos muziejuje ir paminėjimų Panevėžio kraštotyros tekstuose. Vadinamosios Panevėžio rajono tarybos patvirtintos „neveikiančios“ kapinės – tai tik vienas nesunaikintas išlikęs paskutinių Naujamiesčio reformatų, gyvenusių senojoje klebonijoje XX a. pr., Danieliaus Radinskio (m. 1916 09 19) ir jo žmonos Amalijos Amandos (m. 1917 08 20) antkapis. Matyt, jų duktė Elžbieta buvo Nemunėlio Radviliškio parapijos vargoninkė. Tik vieno kito miestelio senolio atmintyje išliko kiek paniekiamas

pavadinimas Bambyziškis – taip jie vadina nedidelį, nuo gatvės iš dviejų pusių medžiais apaugusį sklypą, kuriame stovėjo evangelikų-reformatų bažnyčia, klebonijos trobesiai, ribojosi kapinės, kadaise stovėjo medinis mokyklos pastatas. Tik privatus namas, švariai nupjauta žolė... Teisinamasi, kad dėl lėšų stygiaus sklypas neįregistruotas Registrų centre, nėra nei rodyklės, nei informacinės lentos... Vietos valdžia nieko neplanuoja daryti ir šiais Reformacijos metais.

Naujamiesčio atvejis rodo, kad Lietuvos visuomenė, reformacijai pralaimėjus ir protestantizmą beveik sunaikinus, patyrė didelių kultūrinių, socialinių ir kt. nuostolių. Reformacijos teikiamos galimybės nebuvo išnaudotos, tad šalis smarkiai sustabarėjo ir suvienodėjo.

Raimonda Ragauskienė

Lietuvos istorijos institutas (Vilnius, Lietuva)

SOCIALINIAI IR BIOLOGINIAI PROTESTANTIZMO ASPEKTAI: BIRŽŲ IR DUBINGIŲ KUNIGAİKŠČIAI RADVILOS

Pranešime analizuojami istoriografijoje dar menkai atspindėti socialiniai ir biologiniai reformacijos ir protestantizmo aspektai, konkrečiai – vienu svarbiausių LDK reformacijos veikėjų – Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų (XV a. pab.–XVII a. pab.) – biologinės istorijos parametrai. Šios didikų šakos atstovus drąsiai galima įvardyti lietuviškosios reformacijos pradininkais, šio judėjimo atramomis ar jo sargybiniais.

Šakos gyvavimo istorija tiesiogiai susijusi ir su protestantizmo raida LDK. XVII a. pab., mirus paskutinei biržiečių Radvilų palikuonei – kunigaikštytei Liudvikai Karolinai, protestantizmas Lietuvoje patyrė milžinišką nuostolį, pradedėjo spartus judėjimo nuosmukis. Todėl kunigaikščių Radvilų biologinio potencialo atskleidimas toks svarbus reformacijos ir protestantizmo istorijos kontekste.

Pranešime aiškinamasi, kokios pagrindinės priežastys lėmė šakos išnykimą, analizuojami žmogaus būtį apibrėžiantys prigimtiniai ir socialiniai veiksniai: fizinė ir psichinė sveikata, gyvenimo trukmė, mirties priežastys, šeimos struktūra ir jos modelis.

Biržų ir Dubingių Radvilų šakai priklausė mažiausiai 52 asmenys. Neabejotina, kad sąrašas išsiplėstų jį papildžius anksti mirusiais ir į genealogijas neįtrauktais didikų kūdikiais, tačiau tai kiek sumenkintų šakos biologinį potencialą ir dar labiau sumažintų galimai pasiektą didikų amžiaus vidurkį. Gyvenimo trukmės atžvilgiu Radvilos neišsiskyrė iš kitų Europos šalių valdančiųjų, bet, palyginti su paprastų Lietuvos gyventojų rodikliais, didikų gyvenimo trukmė buvo ilgesnė.

Biržų ir Dubingių šakos Radvilų išnykimą reikėtų sieti su didikų santuokos modelio ypatumu. Didikams buvo būdingas santuokų visuotinumasis ir aktyvus dalyvavimas vedybinėje politikoje. Nors reprodukcinė Radvilų elgsena buvo orientuota į daugiavaikes šeimas, tačiau jos buvo negausios – didikui teko 4,2 vaiko, o pilnametystės sulaukė vos 18 Radvilų. Įtakos turėjo moterims dažnai įvykstantys persileidimai, trumpa santuokų trukmė, jaunų moterų mirtis ir svarbiausia – didelis kūdikių ir vaikų mirtingumas (mažiausiai 50 proc. visų gimusiųjų). Kunigaikščiai gerai suvokė ligų pavojų ir itin daug investavo į sveikatą, tačiau jie negalėjo pabėgti iš laikotarpio, kuriuo veikė labai neefektyvi ankstyvųjų modernųjų laikų medicina. Didikai sirgo įvairiomis ūminėmis ir lėtinėmis ligomis, tačiau nebuvo sergančiųjų psichinėmis ligomis, nekentėta nuo sunkesnių paveldimų ligų, nebuvo neįgaliųjų.

Tiek dėl objektyvių sąlygų ir pirmiausia – gyvenimo epidemiologinio perėjimo laikais (vyravo aukšti gimstamumo ir mirtingumo rodikliai bei infekcinės ligos), tiek ir dėl subjektyvių priežasčių (santuokos modelio ir gyvenimo būdo ypatumų) Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų šaka užgeso 1695 m. Jų istorija, panašiai kaip ir kitų LDK didikų giminių istorijos, tęsėsi apie 200 metų.

Jacek Stasiarczyk

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

PROTESTANTAI KAUNO GUBERNIJOJE XIX A. ANTROJE PUSĖJE – XX A. PRADŽIOJE

Reformacija sukėlė perversmą ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje. Tradiciškai jos pradininku laikomas Martynas Liuteris, kuris 1517 m. paskelbė savo garsiąsias 95 tezes. Pagrindiniai postulatai buvo atlaidų, kaip derybų objekto,

panaikinimas, Marijos ir šventųjų kulto problema, celibatas ir popiežiaus vaidmuo krikščionybėje.

Reformacija greitai pasklido po visą Europą ir jau XVI a. trečiajame dešimtmetyje pasiekė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Pagrindiniais protestantizmo mecenatais ir protektoriais Lietuvoje tapo Radvilai ir Pacai. Nuo to laiko protestantizmas visam laikui įsiliejo į politinį, socialinį, kultūrinį ir religinį Lietuvos gyvenimą.

Po III Abiejų Tautų Respublikos padalijimo buvusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija buvo suskirstyta į gubernijas, kurios tapo Rusijos sudėtimi. Pranešime aptariamos problemos, susijusios su protestantų bendruomene, gyvenusia Kauno gubernijoje XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje. Tai laikotarpis, kai šioje teritorijoje prasidėjo tautos kūrimosi procesai, t. y. gimė tauta šiuolaikine šio žodžio prasme. Taip pat tai yra didžiųjų perversmų Rusijos imperijoje metas: nuo represinės politikos po Sausio sukilimo iki režimo požiūrio tautybės klausimais stiprinimo, nuo 1905 m. revoliucijos iki Pirmojo pasaulinio karo.

1897 m. Kauno gubernijoje gyveno daugiau negu 70 000 protestantų. Rusijos imperijos laikotarpiu jų visuomeninis gyvenimas telkėsi ne tik į tikėjimą, bet ir į mokyklinį švietimą bei kultūrą. Didžiąją dalį protestantų sudarė vokiečiai, kurie gyveno Kauno ir Šiaulių apskrityse.

Inga Strungytė-Liugienė

Lietuvių kalbos institutas (Vilnius, Lietuva)

JOHANNO ARNDTO (1555–1621) „PARADIESGÄRTLEIN“ IR JO VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ

Liuteronų kunigo, Celės superintendente Johanno Arndto religinio pobūdžio knygos *Vier Bücher vom wahren Christentum* (1610), *Paradiesgärtlein* (1612), propaguojančios pamaldumą, neatsiejamą nuo asmeninių išgyvenimų ir veiklos, užėmė reikšmingą vietą liuteronų dvasiniame gyvenime greta Biblijos. Ypač svarbų vaidmenį jos suvaidino XVIII a. pietizmo laikotarpiu ir XIX a. religinių bendruomeninių judėjimų klestėjimo metu.

Antrinių šaltinių duomenimis, J. Arndto veikalą *Šešios knygos apie tikrą krikščionumą* į lietuvių kalbą pirmasis vertęs Papelkių kunigas Adomas Frydrichas

Šimelpeniškis (1699–1763), tik jo rankraštis dingęs per Septynmetį karą su Rusija. Maldaknygės *Paradiesgärtlein* lietuviški vertimai fiksuojami nuo XIX a. pradžios. *Rojaus darželis* lietuviškai be vertėjo pavardės pirmą kartą publikuotas 1807 m. Karaliaučiuje. Pirmasis, iškėlęs vertėjo klausimą, buvo Vaclovas Biržiška. Jis spėjo, kad maldaknygę išvertė giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* sudarytojas, pasaulietis, naminių pamaldų (vad. surinkimų) pamokslininkas Kristijonas Endrikis Mertikaitis (apie 1775 Nidoje? – prieš 1856?). K. E. Mertikaičiui vertimą priskiria Lietuvos bibliografijos rengėjai, tai minima ir nūdienos istoriografų darbuose.

Pranešimo tikslas – atskleisti maldaknygės *Rojaus darželis* (1807, Karaliaučius, Hartungo spaustuvė) kalbos ypatybes ir iškelti atribucijos klausimą. Ar K. E. Mertikaitis pagrįstai laikomas J. Arndto maldaknygės vertėju?

Rojaus darželio ir į K. E. Mertikaičio giesmyną *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* įtrauktų šešių J. Arndto maldų kalbinė lyginamoji analizė nepatvirtino V. Biržiškos spėjimo, kad *Rojaus darželį* (1807, Karaliaučius, Hartungo spaustuvė) vertė pasaulietis pamokslininkas K. E. Mertikaitis.

Mindaugas Šinkūnas

Lietuvių kalbos institutas (Vilnius, Lietuva)

KNYGOS NOBAŽNYSTĖS (KĖDAINIAI, 1653) PERIKOPIŲ ŠALTINIAI

1653 m. Kėdainiuose išspausdintą *Knygą nobažnystės* sudaro giesmynas, pamokslai, maldynas ir katekizmas. Antanas Jakulis nustatė, kad prie pamokslų ir maldyno dirbo mažiausiai du rengėjai: vienas rengė pirmus 21 ir paskutinius 5 pamokslus, kitas – viduryje esančius pamokslus ir maldyną (Jakulis 1982, 173–178). Taip pat pastebėta, kad *KN* perikopių leksika skiriasi nuo vartojamos pamoksluose (Jakulis 1984, 34–37), vadinasi, bent dalis perikopių turėjo būti perimta iš ankstesnių Evangelijos vertimų. Remdamasis Jurgio Lebedžio išvadamis (Lebedys 1963, 260–269, 365 etc.) ir palyginęs keletą bibliinių eilučių iš B. Vileto (*VEE*, 1579), J. Bretkūno (*BP*, 1591), M. Daukšos (*DP*, 1599), J. Morikūno (*MP*, 1600), K. Sirvydo (*PS I*, 1629, *PS II*, 1644), J. Jaknavičiaus (*JE*, 1647) ir *Knygos nobažnystės* (*KN*, 1653), A. Jakulis nustatė, kad „nekelia abejonių tai, kad

[KN] rengėjai (ypač pradžios ir paskutinių pamokslių vertėjas) rėmėsi [JE]. Galėjo jie turėti po ranka ir *PS* ar net *DP*, bet šių leidinių įtakos įrodyti neįmanoma“ (Jakulis 1984, 33, 37).

Kiek kitokios išvados priėjo Dalia Jakulytė (2016, 48): „pirmų ir paskutinių evangelijų tekstai labai artimi M. Daukšos [...], J. Jaknavičiaus [...] bei K. Sirvydo [...] tekstams. Bet gerokai skiriasi nuo, pavyzdžiui, B. Vilenčio [...], J. Bretkūno [...] ir J. Morkūno.“ Šie tyrimai buvo atlikti naudojantis *KN* leksikos kartotekomis ir kompiuterine morfologine duomenų baze. Išvadas nutarta verifikuoti pasitelkiant teksto palyginimo algoritmą ir gautų duomenų vizualizacijas.

Iš daugumos XVI–XVII a. šaltinių surinkus biblines eilutes ir pagal automatines transliteracijos taisykles niveliavus rašybą, programinis teksto palyginimas apskaičiavo *KN* ir kitų šaltinių perikopijų panašumą. Iš viso *KNSE* tirtos 602 biblinės eilutės, 130 jų atitikmenų pavartota *PS I* (aritmetinis panašumo vidurkis – 77,97 proc.), 126 – *PS II* (63,59 proc.), 574 – *JE* (65,18 proc.), 617 – *DP* (59,19 proc.), 631 – *MP* (58,70 proc.), 613 – *VEE* (55,39 proc.), 612 – 1612 m. Zengštoko *Evangelijose bei Epistolose* (54,94 proc.), 734 – *BP* (50,30 proc.), 601 – J. Bretkūno *Naujojo Testamento* vertime (48,96 proc.), 185 – *Wolfenbüttelio postilėje* (28,46 proc.). Šie duomenys įrodo, kad *KN* perikopės panašiausias į vartojamas *PS* ir *JE*. Tikėtina, kad panašumas su šiais rytų aukštaičių raštijos paminklais yra dar didesnis, tačiau rezultatuose tai neatsispindi, nes nebuvo atlikta fonetinių ypatybių niveliacija.

Grafiškai išdėsdčius visas kiekvienos eilutės panašumo reikšmes (ne vidurkius) matyti, kad tam tikrose *KN* dalyse rėmimasis *PS* ir *JE* yra mažai tikėtinas. *PS* perikopijų išspausdinta gerokai mažiau negu reikėjo *KN* rengėjams, jomis jie galėjo naudotis tik iki *KN* 88 puslapio. Duomenys rodo, kad tikimybė, jog jos buvo panaudotos iki *KN* 74 puslapio, yra gerokai didesnė (panašumo vidurkiai: *PS I* – 77,97 proc., *PS II* – 75,09 proc.) negu tolimesniuose *KN* 77–88 puslapiuose (*PS II* – 55,41 proc.). Tai patvirtina A. Jakulio nustatyta dviejų rengėjų ribą. *JE* apima beveik visas perikopes, kurios buvo reikalingos *KN* rengėjams. Tikimybė, jog *JE* remtasi *KN* 1–74 ir 244–259 puslapiuose, yra didesnė (atitinkamai 76,95 proc. ir 75,50 proc.) negu *KN* 77–241 puslapiuose (55,59 proc.). Ryškesnių sutapimų su *DP* ir *MP* galima rasti gerokai mažiau, jų įtakos tyrimą reikėtų tęsti atsižvelgiant į vertimo šaltinius.

Tatjana Vologdina

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

KRISTIJONO DONELAIČIO PATARIMAI „METUOSE“ – RAŠYTOJO PASAULĖŽIŪROS ATSPINDYS

Jau XVI amžiuje reformacijos idėjos paplito labai plačiai, taip pat ir Lietuvoje, todėl susiformavo tam tikri įvairūs religinės, meninės, tautinės ir valstybinės kultūros reiškiniai. Neginčytina, kad Kristijonas Donelaitis mums yra ryškiausia lietuviškos, protestantiškos ir kartu reformatiškos tapatybės figūra.

Tiek formos, tiek kalbos ir poetinės plotmės aspektais Donelaičio *Metai* gali būti laikomi kasdienio gyvenimo ir asmenybės formavimo vadovu. Dėl autoriaus išdėstytos vertybių sistemos universalumo jo pamokymai, patarimai ir nurodymai, kuriuos randame poemoje, iki šiol neprarado savo aktualumo morališkai, filosofinei ir tautinės tapatybės prasmėmis.

Metuose K. Donelaitis reprezentuoja tradicinę liuteronišką pasaulėvoką ir su giliausia atsakomybe, sąmoningai atlieka savo misiją – kaip klebono ir kaip poeto. K. Donelaičio atveju galima matyti šių dviejų plotmių simbiozę. Rašymas jam buvo Dievo pašaukimas, pasireiškė kaip aukščiausios valios išraiška, o tai buvo charakteringas tuometės estetikos, stipriai paveiktos reformacijos, bruožas.

Dar vienas labai svarbus K. Donelaičio pamokslininkavimo bruožas, būdingas liuteroniškai pasaulėžiūrai, – pagarba ir kantrumas kiekvienam gyvenimo reiškiniui. Liuteronų teologija ragina mokyti ir aiškinti, šviesti ir patarinėti, o ne teisti ir bausti. Teisingo krikščionio pareiga – mokėti nepasiduoti blogiui, atpažinti jo ženklus ir atsiriboti nuo jų, o ne juos naikinti ar smerkti. K. Donelaitis, pateikdamas tiek „vežlybiųjų“, tiek ir „nedorelių“ elgesio pavyzdžius, nori pabrėžti, kad visuomenė nėra tobula, kad žmogus nėra tobulas – labai dažnai jis silpnas, nežinantis ar klystantis. K. Donelaičiui, kaip kunigui ir kaip poetui, tenka svarbi ir kilni užduotis – žmogų lavinti, auklėti, mokyti, o ne jį teisti ar smerkti. Todėl tokią ypatingą svarbą ir reikšmę įgauna patarinėjimo, pamokslavimo poemos forma.

Nekyla abejonių, kad autoriaus polinkį pamokyti ir pamokslauti, viena vertus, lėmė jo išsilavinimas, kita vertus, jo, kaip evangelikų liuteronų kunigo, pareigos, kurias K. Donelaitis visą gyvenimą ėjo. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad patarinėjimas – tai taip pat vienas iš pagrindinių bruožų, atspindinčių tokias

vakarietiškosios apšvietos literatūros tendencijas *Metuose*, kaip didaktizmas, racionalizmas bei, visų pirma, pietizmas. Pietizmo skatinamos dorybės – religingumas, pamaldumas, darbštumas, saikingumas, taupumas ir asketizmas – jau ankstyvos poeto jaunystės metais tapo jo pasaulėžiūros pamatu.

Pranešime analizuojami kai kurie poetiniai K. Donelaičio *Metų* vaizdiniai, atspindintys jo protestantiškos pasaulėžiūros dėsnius, kurie labai dažnai pasireiškia patarimų ir pamokslavimo pavidalu. Nagrinėjamos K. Donelaičio patarimų temos (tautinė tapatybė ir tautiškumas, visiems metų laikams būdingi darbai, K. Donelaičio teologija, maisto / valgymo konceptas), pateikiama patarimų klasifikacija, aptariama poemos naratyvinė sistema ir pasakotojų tipai.

Piotr Wojnarowicz

Vroclavo universitetas (Vroclavas, Lenkija)

KRISTUPAS RADVILA PERKŪNAS – KITATIKIŲ GLOBĖJAS

XVI a. antroji pusė – pakankamai audringas metas Rytų Europoje. Baltijos regiono valstybėse vyksta tarpusavio kovos dėl hegemono vaidmens, taip pat vidiniai religiniai neramumai. Abiejų Tautų Respublika yra saugi prieglauda religiniams pabėgėliams iš Vakarų Europos valstybių ir netgi vadinama „prieglobsčiu eretikams“. Vis dėlto, nors čia ir nebuvo paisoma žinomų teisinių dokumentų, tokių kaip Varšuvos konfederacijos aktas, tai nereiškė, kad nekildavo vietinių problemų, susijusių su religija, ypač dėl krikščioniškų denominacijų saugaus funkcionavimo.

Tuo laiku galią įgauna lietuvių Radvilų giminė, kurios biržiečių linijos žymus atstovas yra Kristupas, vadinamas Perkūnu (atsižvelgiant į jo gebėjimą priimti žaibiškus sprendimus kovos lauke). Be ypatingų karinių gebėjimų, išskiriančių jį iš to meto vadų (jo veiksmai buvo apdainuoti išymiausių Žečpospolitos kūrėjų), Kristupas taip pat buvo lietuvių protestantų globėjas ir mecenatas. Jis ne tik finansavo susirinkimus ir duodavo bendražygiams pinigų įvairioms jų reikmėms, bet ir rūpinosi, kad jie būtų gerbiami ir nenukentėtų jų teisės. Kristupas buvo Bresto unijos priešininkas, tikintis, jog jos sudarymas gali įkaitinti situaciją rytiniame Žečpospolitos pakraštyje (kas de facto tapo tikslia politine išvalga).

Būdamas svarbi Lietuvos politinė figūra, Lietuvos didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Kristupas Radvila 1599 m. protestantų ir stačiatikių sąjungos (jie susijungė iš baimės, kaip tam tikra atsvara bajorams katalikams, kurių skaičius buvo daug didesnis) išrenkamas Vilniaus konfederacijos provizoriaus pareigoms. Didelė pagarba, kurią igijo dėl savo karinio ir politinio pajėgumo ir bendražygių – protestantų – globos (nors rūpinosi, žinoma, ne tik evangelikais, bet ir kitomis protestantų denominacijomis) Zigmanto Vazos valdymo laikotarpiu, lėmė, kad Kristupas Perkūnas Radvila tapo viena iš įdomiausių XVI a. antros pusės Lietuvos asmenybių.

Vilma Zubaitienė

Vilniaus universitetas (Vilnius, Lietuva)

JONO JOKŪBO KVANTO BIBLIJOS (1735) ĮTAKA XVIII AMŽIAUS KALBINIAMS DARBAMS

1735 m. Karaliaučiuje išleistas bendras reformatų ir liuteronų Biblijos vertimas, dažnai vadinamas Kvanto Biblija. Jonas Jokūbas Kvantas (Johann Jacob Quandt, 1686–1772) buvo šio vertimo ir leidybos organizatorius. 1730 m. jis subūrė geriausių lietuvių vertėjų grupę, kuri per trejus metus atliko Martyno Liuterio (Martin Luther, 1483–1546), protestantiškosios Reformacijos pradininko, vokiškosios Biblijos vertimą.

Pranešimo tikslas – atskleisti Biblijos įtaką XVIII a. kalbiniams darbams, žodynams ir gramatikoms. Tiriama, kiek ir kokių Biblijos leksinių vienetų yra įtraukta į Povilo Ruigio (1747), Gotfrydo Ostermejerio (1791) ir Kristijono Gotlybo Milkaus (1800) gramatikas ir Pilypo Ruigio (1747) žodyną.

P. Ruigys buvo vienas iš pagrindinių 1727 m. Naujojo Testamento ir 1735 m. vertėjų. Jis suvokė religinės kalbos specifiką ir svarbą ir stengėsi ją atspindėti savo leksikografiniame veikalė. Po 50 metų parengtas K. G. Milkaus žodynas Biblijos leksika beveik niekuo nesiskiria nuo P. Ruigio žodyno: nesutvarkytos Biblijos dalių nuorodų klaidos, nepataisytos nei akivaizdžiai klaidingai interpretuotos Biblijos vietos, nei kiti P. Ruigio pakeitimai, dažniausiai susiję su terminėmis ypatybėmis. Į XVIII a. gramatikas Biblijos citatų pateko ir iš XVII a. gramatikų (Danieliaus Kleino, 1643, 1644, Kristūpo Sapūno ir Teofilio Šulco,

1673). Jos į XVIII a. gramatikas dažniausiai jau integruojamos be Biblijos nuorodų, bet atpažįstamos iš sustabarėjusių junginių ar Biblijos vaizdinių. Vienintelėje G. Ostermejerio gramatikoje bandoma parodyti, autoriaus nuomone, 1735 m. vertime padarytas klaidas.

Tiriant P. Ruigio žodyną, matyti, kad Biblija buvo vienas iš svarbiausių atitikmenų šaltinių. Ji rodė lietuvių kalbos sinonimijos gausą ir, atvirkščiai, žodžių trūkumą svetimoms realijoms įvardyti. Nerandant tinkamų atitikmenų dažnai iš Biblijos buvo imami kontekstiniai sinonimai ar aprašomieji junginiai. Taip pat matyti, kuriomis Biblijos vietomis remtasi daugiausia, kaip Biblija lėmė P. Ruigio žodyno vokiečių–lietuvių kalbų antraštyną, o per jį ir lietuvių kalbos atitikmenų pobūdį.

Dalis Biblijos žodžių tik per kalbinius darbus pateko į vėlesnius žodynus ir buvo toliau vertinami gramatikų ir leksikografų. Vien todėl svarbu nustatyti, kiek tiksliai į kalbinius darbus perimtos Biblijos citatos ir kokie pakeitimai vyrauja lyginant konkrečias Biblijos citatas originale.

Rimantas Žirgulis

Kėdainių krašto muziejus (Kėdainiai, Lietuva)

PRIVATUS PROTESTANTIŠKAS KUNIGAİKŠČIŲ RADVILŲ MIESTAS KĖDAINIAI XVII A.

Kėdainiai yra vidurio Lietuvos miestas, išikūręs ant abiejų Nevėžio upės krantų. Šis miestas LDK laikais priklausė dviem pagrindinėms Lietuvos sritims – Žemaitijai ir Aukštaitijai. Viena iš miesto ypatybių buvo ta, kad Kėdainiai su Biržais, Kretinga ir Skuodu buvo vienas iš keturių privačių Lietuvos miestų. Ypač svarbu tai, kad beveik 300 metų (nuo XV a. vidurio iki XIX a. pradžios) su pertraukomis Kėdainius valdė viena iš įtakingiausių ir turtingiausių Lietuvos didikų – kunigaikščių Radvilų – giminė, todėl gana dažnai ir pagrįstai miesto vardas yra siejamas su šia gimine, o jo istorija yra daug kuo išsiskirianti iš kitų LDK miestų.

1606–1614 m. miestas tapo kunigaikščių Radvilų giminės Biržų–Dubingių šakos nuosavybė, kai 1606 m. kunigaikštis Kristupas II Radvila vedė tuometinio miesto savininko Stanislovo III Kiškos ir Elžbietos Sapiegaitei dukterį Oną

Kiškaitė (1593–1644), gavusią kraičio kairiakrantę Kėdainių dalį su Šv. Jurgio bažnyčia. Kėdainiai jau nuo XVII a. antrojo dešimtmečio pradžios tapo Žemaitijos evangelikų reformatų bažnyčios administracinės padalos – distrikto – centru, todėl buvo stiprinami keliais požūriais. Pirmiausia K. Radvila ėmėsi didinti Kėdainių, kaip miesto, reikšmę, stiprinti jo savivaldą, ūkinį gyvenimą.

Biržų–Dubingių šakos Radvilos ypač daug nuveikė Kėdainių savivaldos stiprinimo, miesto ūkinio gyvenimo intensyvavimo, miesto tvarkymo labui. Jiems valdant buvo suformuoti Kėdainių tvarkymosi pagrindai, apėmę miesto magistrato funkcijas ir miestiečių teises bei laisves. Ypač daug buvo padaryta sunorminant miestiečių ekonominių, dvasinių, kultūrinių gyvenimą, įgyvendinta patrauklių lengvatų mieste besikuriantiems naujakuriams ir iš kitur atvykusiems pirkliais bei amatininkams, rūpintis, kad įvairių konfesijų miesto gyventojai turėtų savo maldos namus.

Kristupas ir jo sūnus Jonušas Radvilos, studijuodami Vokietijos ir Olandijos universitetuose, susipažino su Europos miestų ekonominiu ir visuomeniniu gyvenimu. Igytas žinias jie pritaikė savo valdose. Todėl Biržų–Dubingių Radvilų valdymą Kėdainiuose galima apibūdinti kaip protestantiškos tvarkos, racionalumo ir pragmatizmo pavyzdį. Kėdainiuose apsigyvenusiams kitų LDK ir Lenkijos karalystės miestų piliečiams ir pirkliais būdavo garantuojama laisvė bei skatinamas jų atvykimas. Svetimtaučiams buvo sudarytos sąlygos įsilieti ir aktyviai dalyvauti visuomeniniame miesto gyvenime. Kėdainių magistrato pareigūnais turėjo būti renkami įvairių tautybių ir tikėjimo pasiturintys miesto gyventojai. Į decemvyratą (instituciją, kuri kontroliuodavo magistrato veiklą) turėjo būti renkami keturi svetimtaučiai, du – suolininkais, du – tarėjais ir vienas burmistru. Jeigu šis santykis būdavo pažeidžiamas, svetimtaučiai galėjo kreiptis į teismą. Todėl Kėdainius XVII a. galima vadinti kryptingos konfesinės ir ekonominės Radvilų politikos miestu, kuriame vienas iš svarbiausių kriterijų buvo ekonominė ar konfesinė nauda (todėl labai skatino atvykti ir sėsliai apsigyventi bei mokėti mokesčius svetimtaučius: škotus, vokiečius, žydus), nebuvo krepiama daug dėmesio į žmogaus tautybę (lietuvybės puoselėjimas sutapo su reformatų bažnyčios konjunktūra), pirmenybė buvo teikiama reformatų konfesijai, o kiti buvo toleruojami ir, jei reikėjo, – remiami.

Biržų–Dubingių šakos valdymo laikotarpio Kėdainių urbanistika buvo savotiškas racionalaus miesto formavimo pavyzdys. XVII a. viduryje Kėdainiuose susiformavo žaisminga erdvinė kompozicija, būdinga vakarų Europos miestams. Joje ryškėjo architektūrinės dominantės: rotušė, bažnyčios ir dvaro rūmai.

Atskirose miesto dalyse prie turgaus aikščių stovėję miestiečių gyvenamieji namai ir visuomeninės paskirties pastatai sudarė hierarchiškai subalansuotą sistemą, kurioje dominavo skirtingoms religinėms bendruomenėms priklausę kulto pastatai.

Tuo laiku Kėdainiai išaugo iki optimalaus dydžio, o 87,5 ha plotas, kurį užėmė miestas, nesikeitė iki XX a. pradžios. Visas miesto dalis jungė tankus gatvių tinklas, kurį sudarė 19 gatvių ir 8 skersgatviai. Mieste buvo apie 500 namų, 600 sklypų, gyveno apie 4 000 gyventojų.

XVII a. Kėdainiai buvo kultūrinis ir intelektinis evangelikų reformatų bei lituanistikos centras. XVII a. viduryje Kėdainiuose susiformavo vietinis intelektinis elitas, kuriam pradžią davė reformatų mokykla, 1625 m. reformatų bažnyčios sinodo sprendimu įkurta miesto savininko K. Radvilos. 1647 m. J. Radvilos pastangomis Kėdainių reformatų mokykla tapo gimnazija, kuri, kaip ir Amsterdame, buvo vadinta *Gymnasium Illustre* – Šviesiąja gimnazija. Tai buvo pagrindinė to meto protestantiška aukštesnioji mokykla lietuviškose LDK žemėse ir atsvara netoli buvusioms katalikų kolegijoms Kražiuose ir Pašiaušėje.

Sprendžiant iš XVII a. Kėdainių miesto inventoriuose užfiksuotų pavardžių, čia absoliučią daugumą sudarė lietuviai. Ši aplinkybė skatino Radvilas laikytis prolietuviškos politikos. 1631 m. K. Radvila ir jo žmona O. Kiškaitė-Radvilienė įsakė bažnyčios vyresniesiems, kad Kėdainiuose nuolatos privalo būti du pamokslininkai ir vienas katechetas, mokantys lietuvių ir lenkų kalbas bei galintys dėstyti teologiją Kėdainių reformatų mokykloje. Pamokslai lietuvių kalba Kėdainių senojoje reformatų bažnyčioje, kuri nuo 1629 m. stovėjo Jonušavoje, buvo sakomi per visą XVII šimtmetį.

XVII a. viduryje Kėdainių reformatų gimnazijoje ir miesto magistratė susibūrė išsilavinę žmonės, kurie rašė įvairius traktatus, proginę literatūrą ir mokslinius veikalus. Šios kultūrinės aplinkybės skatino J. Radvilą Kėdainius pasirinkti ir kaip naujai kuriamą spaudos centrą. 1651 m. į Kėdainius iš Dancigo buvo pakviestas garsus spaustuvininkas Joachimas Jurgis Rhetas. Prie gimnazijos įkurta jo spaustuvė 1653 m. išspausdino daugiausia kėdainiečių autorių parengtą veikalą „Knyga nobažnystės krikščioniškos“. Tai buvo didžiausias XVII a. lietuviškas leidinys (682 p.) ir vienintelė lietuviška knyga, XVII a. išleista ne Vilniuje ar Karaliaučiuje, o periferijoje. XVII a. miesto bendruomenėje vyravo lietuviai, todėl čia nuolat dirbo lietuvių kalbą mokėję lenkų, vokiečių ir škotų kilmės reformatų kunigai, jie tapdavo lituanistikos veikėjais ir bendradarbiaudavo išleidžiant lietuviškas knygas.

XVII a. Kėdainiai suvaidino savo vaidmenį ir visos šalies politiniame gyvenime. Karo su Maskva ir Švedija metu 1655 m. liepos–spalio mėnesiais čia vyko derybos tarp LDK atstovų ir Švedijos karaliaus Karolio X Gustavo pasiuntinių. Tuo laiku Kėdainiai tapo visos LDK politinio gyvenimo centru ir jos „laikinąją sostinę“. Esant įtemptai ir beviltiškai situacijai, 1655 m. spalio 20 d. Kėdainių dvare buvo iškilmingai pasirašytas unijos aktas, kuriuo buvo nutraukta unija su Lenkija ir pasiduota Švedijos karaliaus globai. Kėdainių unija nebuvo ilgalaikė ir teisėta, tačiau, nepaisant nevienareikšmio vertinimo, ji sustabdė Maskvos kariuomenės veržimąsi į krašto gilumą ir galbūt pratęsė LDK egzistavimą dar 140 metų.

XVII a. pabaigoje išmirė protestantiškosios Radvilų giminės Biržų–Dubingių šakos atstovai ir tai ženklino reformatų valdymo, tvarkos ir jų vyravimo Kėdainių mieste saulėlydį bei katalikų įsigalėjimo pradžią. Nuo 1695 m. Kėdainius valdė Liudvikos Karolinos Radvilaitės mažametės dukters Elžbietos Augustos tėvas ir globėjas, Neuburgo kunigaikštis ir Reino pfalcegrafas katalikas Karolis Pilypas, gyvenęs Bavarijoje. O XVIII a. 4-ajame dešimtmetyje Kėdainiai perėjo katalikiškajai Nesvyžiaus–Olykos šakai.

Nuo XVIII a. vidurio reformatai jau nebevaidino tokio svarbaus vaidmens visose miesto gyvenimo srityse kaip XVII a., o iki XVIII a. pabaigos jų liko iš viso nedaug: iš maždaug 4 000 gyventojų 1792 m. Kėdainiuose buvo vos 74 reformatai, vadinami disidentais. Įsivyravusi katalikybė sulenkino miesto bei apylinkių gyventojus ir net pačius reformatus, todėl 1756 m. iš Kėdainių į Biržus buvo išvežtos lietuviškos bažnytinės reformatų knygos. 1785 m. buvo uždaryta ir lietuviškoji reformatų bažnyčia Jonušavoje.

Šiuo metu Kėdainių gatvės (Vokiečių, Žydu), aikštės, pastatai, bažnyčios, maldos namai ir pavardės, išlikusios dokumentuose ir žmonių atmintyje, dar primena miesto savininkus kunigaikščius Radvilas ir XVII a. mieste gyvavusias tautines ir konfesines bendruomenes. Kiekviena jų paliko savitų ženklų miesto istorijoje, kuri galėtų būti taikaus ir racionalaus įvairių tautų ir kultūrų žmonių sugyvenimo pavyzdys.

Юрий Михайлович Гречкин

Балтийский федеральный университет им. П. Канта (Калининград, Россия)

ВАЛЛЕНРОДСКАЯ БИБЛИОТЕКА В КЕНИГСБЕРГЕ (КАЛИНИНГРАДЕ)

На протяжении веков Кафедральный Кёнигсберга собор являлся культурным центром своего города и края. В его стенах исполнялись музыкальные произведения выдающихся мастеров своего времени, аккумуляровалось все лучшее, что создавалось художниками, композиторами, поэтами, музыкантами.

С Кафедральным собором связаны важнейшие события в немецкой истории. В 1523 г. здесь состоялась первая евангелическая проповедь Бризмана, в 1525 г. объявлялось о секуляризации Тевтонского ордена и создании Прусского герцогства, переходе к лютеранству. Пруссия первая приняла лютеранство на государственном уровне.

С принятием лютеранства происходит и основание Кёнигсбергского университета (1544 г.), в котором герцогу Альбрехту помогали Мартин Лютер и Филипп Меланхтон. Университет воздвигли вблизи стен Кафедрального собора. Со временем и сам собор стал принадлежать университету.

В 1650 г. в соборе разместилась знаменитая Валленродтская библиотека.

Согласно историческим источникам, в 1623 г. прусский канцлер Мартин фон Валленродт (погребен в Кафедральном соборе) основал свою личную библиотеку. Ему удалось собрать около 3 000 томов, но пожар в октябре 1623 г. уничтожил всю книжную коллекцию. Канцлер почти восстановил свою библиотеку, собрав более 2 000 книг, и передал ее своему сыну. Ландгофмейстер Иоганн Эрнст фон Валленродт не только значительно расширил собрание книг, но и присоединил к нему коллекции монет, картин, скульптур, антиквариата.

Можно сказать, что Валленродтская библиотека представляла собой духовный и научный центр, музей и архив. Это была первая светская библиотека, хранившаяся в Соборе. Рукописные материалы, акты договоров, письма Лютера, переписка герцога Альбрехта и другие истори-

ческие материалы составляли наиболее ценную часть библиотеки, которой особенно гордились.

В Валленродтской библиотеке имелись книги по различным отраслям знания: политике, истории, юриспруденции, теологии, этике, экономике, географии, земледелию, языкознанию, медицине, математике, музыке. Кроме книг и рукописей, в библиотеке имелись шкура змеи, рог носорога, хвост индийской птицы, два глобуса, по которым можно было наблюдать двойное вращение Земли.

Среди библиотекарей следует вспомнить Иоганна Кристофа Фольбрехта, который в 1717 г. впервые составил «Описание библиотеки Валленродта».

В XVIII в. библиотека содержала более девяти тысяч томов, в том числе двести двадцать рукописных книг.

В 1758 г. был составлен наиболее известный каталог библиотеки.

В 1909 г. Валленродтская библиотека вошла в состав государственной университетской библиотеки, куда из общего количества десять тысяч пятьсот томов было передано семь тысяч. Меньшая часть, три с половиной тысячи, остались в Кафедральном соборе.

В ночь с 29 на 30 августа 1944 г. во время бомбежки Кенигсберга английской авиацией собор был разрушен. В огне, по-видимому, погибла и часть книг.

Только в 1981 г. тома Валленродтских изданий обнаружили в хранилище трофейных книг в усадьбе Узкое под Москвой. 291 том был передан Калининградскому университету.

В настоящее время самыми крупными хранилищами книг и рукописей Валленродтской библиотеки являются библиотека Академии наук Санкт-Петербурга и Академическая библиотека Вильнюса. Часть книг хранится в Москве, Варшаве, Минске, Новосибирске.

Очень малая часть имеется в библиотеке Балтийского федерального университета им. И. Канта. Среди книг есть несколько изданий Священного писания, сочинения по теологии, философии, истории, медицине, астрономии, математике. Время издания большинства книг – XVI–XVIII вв., в основном – это книги на латинском и немецком языках.

Для того чтобы исследователю ознакомиться с библиотечным собранием нужно посетить Россию, Литву, Польшу. Настала необходимость попытаться объединить, пусть и в электронном виде, уникальное собра-

ние сочинений Валленродтской библиотеки и дать возможность широкому кругу читателей прикоснуться к сокрытой в древних книгах мудрости.

В 2005 г. внутреннее убранство Валленродтской библиотеки было восстановлено калининградской фирмой «Максик» по проекту И. А. Одинцова – человека, который, восстановив собор, дал ему вторую жизнь.

Помощь И. А. Одинцову в восстановлении собора оказывали специалисты из России и Литвы, Германии и Польши. Так общими усилиями собор вновь заиграл всеми красками и стал культурным центром Калининградской области. Валленродтская библиотека функционирует как один из залов Музея им. И. Канта, разместившегося в башенном комплексе собора, и тоже ждет своего возрождения. Общими же усилиями, я верю, мы способны вновь воссоздать и саму библиотеку.

